

Vlaanderen
verbeelding werkt

**BIJDRAGE VAN
DE VLAAMSE ADMINISTRATIE
AAN HET REGEERAKKOORD VAN
DE VLAAMSE REGERING**

2024-2029

BIJDRAGE VAN DE VLAAMSE ADMINISTRATIE AAN HET REGEERAKKOORD VAN DE VLAAMSE REGERING 2024-2029

Beste Vlaamse burger,
Beste Vlaamse beleidsmaker,
Beste Vlaamse ambtenaar,

Als Vlaamse administratie hebben we samen met u enkele pittige jaren achter de rug. De COVID-crisis ontworchtte onze samenleving en economie op een drastische manier. Toen we bijna bekomen waren van die schok, werden we geconfronteerd met de Oekraïne-crisis. Daardoor moesten we noodopvang bieden aan gevluchte Oekraïners en ontstond er een energiecrisis. Dichter bij huis waren er grote uitdagingen zoals de PFAS-crisis en de crisis in de kinderopvang. Telkens hebben wij ons als overheid **wendbaar en krachtadig** opgesteld om deze crisissen aan te pakken. We bleven daarnaast ook het 'gewone' beleid uitvoeren. Vaak slaagden we in die opzet, maar was er ook ruimte voor verbetering.

We willen vandaag niet focussen op het verleden, maar wel naar de toekomst kijken, naar de volgende regeerperiode 2024-2029. We willen de prioriteiten meegeven waarvan wij als Vlaamse administratie denken dat ze de komende vijf jaar centraal zouden moeten staan. We doen dat omdat we ervan overtuigd zijn dat onze ambtelijke expertise in deze tijden meer dan ooit belangrijk is. De uitdagingen zoals de geopolitieke ontwikkelingen, de groene en digitale transitie, en de demografische evolutie (o.a. toenemende vergrijzing en migratie) zijn niet min, en ook de budgettaire context is op zijn minst gezegd uitdagend.

ACHT VOORSTELLEN VAN MAATSCHAPPELIJKE WERVEN

We zien acht grote maatschappelijke werven waar we samen met de Vlaamse Regering onze schouders onder willen zetten. We moeten hiervoor samenwerken, zowel binnen de Vlaamse overheid als met de andere overheden. We houden daarbij ook rekening met de internationale context.

1. Duurzaamheid en economische groei gaan hand in hand

Onze economie is de bron van onze Vlaamse welvaart. We zetten als Vlaanderen verder in op de koppeling van economische groei en duurzaamheid.

- We versterken onze concurrentiepositie en verhogen de productiviteit van onze economie, met respect voor mens en planeet.
- We investeren in innovatie, technologie, onderzoek en ontwikkeling. Zo blijven we topspeler in een internationale context.
- We zorgen voor vlotte vergunningsprocessen en voor betere en minder regelgeving.
- We brengen onze bestaande infrastructuur in duurzame topvorm.
- We streven naar een circulaire economie, zodat noodzakelijke hulpbronnen beschikbaar en betaalbaar blijven.

2. Integrale klimaataanpak en leefbare omgevingen

Onze burgers hebben recht op een gezonde leefomgeving en oplossingen voor het klimaatprobleem, vandaag en morgen.

- We doen actieve inspanningen om de klimaatverandering tegen te gaan. We nemen daartoe de nodige maatregelen in alle delen van de samenleving en in alle beleidsdomeinen. We streven ook naar rechtvaardige aanpassingen aan de gevolgen van de veranderende klimaatomstandigheden.
- We maken heldere en scherpe keuzes om leefbare omgevingen te creëren, met oog voor het evenwicht tussen natuur, landbouw, industrie, mobiliteit, wonen, recreatie en gezondheid.
- Gelet op de beperkt beschikbare oppervlakte in Vlaanderen wordt multifunctioneel ruimtegebruik het uitgangspunt. We stimuleren innovatieve en duurzame ruimtelijke oplossingen die aangepast zijn aan de gevolgen van de klimaatverandering.

3. Talent als onze belangrijkste Vlaamse grondstof

Vlaanderen staat wereldwijd bekend voor zijn talentrijke bevolking en dat willen we zo houden.

- We zorgen dat elke 18-jarige Vlaming een startkwalificatie heeft die alle kansen biedt op een succesvolle start als volwassene in de samenleving.
- We stimuleren levenslang leren, waarbij we werkgevers en werknemers voorzien van ondersteuning, advies en opleidingen. We zien levenslang leren als een noodzaak, niet alleen door de krapte op onze arbeidsmarkt, maar ook omdat we individuele talentontwikkeling en persoonlijke ontplooiing belangrijk vinden.

- We investeren verder in **duaal leren**, zowel in het secundair onderwijs als in het volwassenenonderwijs.
- We zorgen voor een **intensieve afstemming en wisselwerking tussen de arbeidsmarkt en het onderwijs**, zodat noden en aanbod nog beter op elkaar afgestemd worden.
- We investeren in **elk talent**, met bijzondere aandacht voor de Vlamingen met een migratieachtergrond, Vlamingen met een arbeidsbeperking, kort- en middengeschoolden en burgers die op dit moment nog niet actief zijn op de arbeidsmarkt maar daarvoor wel de capaciteiten hebben. We werken **samen met alle beleidsdomeinen** mogelijke resterende drempels weg (zorg, onderwijs, mobiliteit ....) die de stap naar werk in de weg staan.
- We gaan voor **werkbaar werk** met oog voor de privé-werkbalans. We creëren ruimte voor **sociale innovatie** en vernieuwende vormen van arbeidsorganisatie.
- We maken van de druk op de arbeidsmarkt gebruik om te **investeren in innovatie, onder meer in arbeidsintensieve sectoren**.

4. Geïntegreerd beleid rond gezondheid, welzijn en gezin

De vraag naar zorg en ondersteuning in de samenleving stijgt sterk. Ook de complexiteit van de zorgvragen en -behoeften neemt toe.

- We zetten meer in op een **geïntegreerde zorg en ondersteuning** (preventie, gezondheid en welzijn) vanuit alle beleidsdomeinen om de levenskwaliteit van onze burgers verder te verhogen en te behouden. We geven bijzondere aandacht aan mensen in maatschappelijk kwetsbare situaties, zowel fysiek als mentaal.
- In het bijzonder investeren we in onze zorg voor **kinderen en jongeren, personen met een handicap en ouderen**.
- We maken van **onze geestelijke gezondheidszorg** een absolute prioriteit.

5. Versterking van sociale cohesie en een betere aanpak van armoede

We gaan voor een Vlaamse samenleving met een grote sociale cohesie, waarin armoede in het vroegst mogelijke stadium wordt aangepakt.

- We zetten in op **actief burgerschap**. Op die manier zorgen we voor een **open, democratische en inclusieve samenleving**, waaraan iedereen kan deelnemen. We bevorderen **gelijke kansen**, bestrijden **discriminatie** en verstevigen de **sociale cohesie** in Vlaanderen. We geloven voluit in de kracht van onze **verenigingen en vrijwilligers** om daaraan bij te dragen.
- We **pakken armoede integraal** aan. We bestrijden sociale ongelijkheid in alle beleidssectoren. We streven naar **sociale grondrechten voor iedereen**, en **ondersteunen** wie in armoede terechtkomt. Omdat elk kind en elke jongere kansrijk moet kunnen opgroeien, leggen we een sterke focus op **kinderarmoedebestrijding**.
- We vermijden mogelijke **mattheuseffecten bij Vlaamse maatregelen** en zorgen ervoor dat de mensen die het meest hulp nodig hebben, het meest baat hebben van deze maatregelen.

6. Integratie als een opportuniteit

In Vlaanderen leven mensen met verschillende etnisch-culturele achtergronden samen. Die diversiteit zal in de toekomst nog toenemen. We stimuleren mensen met een migratieachtergrond om zich te integreren in onze maatschappij. Zo versterken ze onze maatschappij en economie.

- We halen **mogelijk resterende integratiedrempels** in al onze beleidsdomeinen weg.
- We stellen **een duidelijk kader** van gemeenschappelijke maatschappelijke waarden beschikbaar als referentie voor alle Vlamingen.
- We benadrukken de positieve aspecten van migratie en succesvolle **integratie als hefboom** om de krapte op de arbeidsmarkt aan te pakken.

7. Digitalisering als hulpmiddel voor maatschappelijke uitdagingen

We zorgen ervoor dat in alle beleidsdomeinen intensief gebruik wordt gemaakt van digitale middelen, data en technologie, als hulpmiddel om de vele maatschappelijke uitdagingen samen op een effectieve manier aan te pakken.

- We **begeleiden alle Vlaamse burgers maximaal in de digitale (r)evolutie** via ons onderwijs, levenslang leren op de werkvloer en in de vrije tijd, en lokale initiatieven voor digitale inclusie.
- We helpen **alle Vlaamse verenigingen en ondernemingen** met de digitalisering van hun activiteiten en processen. We hebben bijzondere aandacht voor de digitale transformatie van onze KMO's, met het oog op de versterking van hun concurrentiepositie.
- We zetten in op **onderzoek en innovatie** om onze voortrekkersrol in digitale technologie en datatechnologie in Europa en de wereld te bestendigen.
- We geven meer aandacht aan **veiligheid en privacy**. Zo behouden we het vertrouwen van de maatschappij in digitalisering, waarin de mens centraal blijft staan.
- We maken het mogelijk om te **experimenteren** met digitale ontwikkelingen zoals autonoom vervoer en artificiële intelligentie, bijvoorbeeld het opvolgen van landbouwpercelen, via satellietbeelden en luchtfoto's.
- We investeren uiteraard ook verder in de **digitalisering van onze eigen overheidswerking**.

8. Veiligheid als nieuw referentiekader

We zijn niet blind voor het snel veranderende internationale speelveld, de instabiele geopolitieke context en het groeiende belang van veiligheid in al haar aspecten.

- We investeren als Vlaanderen meer in **globaal risicomanagement** voor de Vlaamse overheid en voor Vlaanderen in het algemeen.
- We hebben oog voor de strategische afhankelijkheden van Vlaanderen, brengen die in kaart en doen aan nauwgezette monitoring. We investeren verder in initiatieven die onze economische veiligheid versterken en kiezen daarbij voor **open strategische autonomie**.
- We investeren in **kennisveiligheid, cybersecurity, de veiligheid van onze kritische infrastructuur en de screening van buitenlandse investeringen**.
- Tegelijk blijven we als open economie investeren in **internationale en Europese economische opportuniteiten**.

ACHT VOORSTELLEN VOOR EEN BETERE WERKING VAN DE VLAAMSE OVERHEID

Naast de acht grote maatschappelijke werven, **formuleren** we ook **acht voorstellen voor de nieuwe Vlaamse regeringsploeg over onze rol en werking als administratie**.

1. Een helder regeerakkoord met scherpe keuzes op doelstellingsniveau

- We hebben als Vlaamse administratie nood aan **scherpe en onderbouwde keuzes** over wat we als overheid zelf doen en wat we niet doen of wat we laten doen. We moeten die keuzes maken met het oog op kwaliteitsvolle dienstverlening en **houdbare overheidsfinanciën**. Dat betekent dus investeren waar nodig en besparen waar het moet. Daarbij moeten we altijd het algemeen belang en onze kerntaken voor ogen houden. De Vlaamse Brede Heroverweging, de uitgaventoetsingen en de uitgavennorm spelen daarin een cruciale rol.
- We verwachten dat een volgende Vlaamse Regering een **minder gedetailleerd regeerakkoord** opstelt en vooral focust op doelstellingen. Zo blijft er bij de opmaak van de beleidsnota's, en later in de regeerperiode, meer ruimte om een optimale beleidsinstrumentenmix te ontwerpen voor de vastgelegde doelstellingen. Op die manier kunnen we maximaal rekening houden met principes zoals uitvoerbaarheid, regeldruk en handhaafbaarheid. We streven daarbij principieel naar het 'lichtst' mogelijke beleidsinstrument voor burgers, bedrijven en verenigingen.

2. Groepsdoelstellingen voor de grote maatschappelijke en economische uitdagingen

- In het regeerakkoord kan het best een **lijst van groepsdoelstellingen** worden vastgelegd. **Dat zijn sectoroverschrijdende en interbestuurlijke uitdagingen die we alleen als 'groep Vlaamse overheid' op een effectieve manier kunnen aanpakken**. Zelf willen we die lijst opbouwen op basis van concrete projecten binnen acht sectoroverschrijdende en interbestuurlijke uitdagingen (zie hoger):
  - 1) duurzaamheid en economische groei
  - 2) integrale klimaataanpak en leefbare omgevingen
  - 3) talent als grondstof
  - 4) geïntegreerd beleid rond gezondheid, welzijn en gezin
  - 5) sociale cohesie en armoede
  - 6) integratie
  - 7) digitalisering
  - 8) veiligheid.Acute regeringsbrede speerpunten kunnen uiteraard tijdens de regeerperiode worden toegevoegd.
- Voor die groepsdoelstellingen voorzien we een **geïntegreerde beleidsvisie en beleidsacties**, een **politiek-ambtelijke governance** met trekkende en meewerkende ministers/entiteiten, een samenvoeging van budgetten en een aangepaste monitoring. We pakken die uitdagingen programmatorisch aan als **gemeenschappelijke speerpunten voor de ganse Vlaamse Regering en Vlaamse administratie en we zijn daarvoor samen eindverantwoordelijk**.
- We werken daarbij nauw samen met de **lokale besturen en onze maatschappelijke en economische belanghebbenden**. Waar nodig stemmen we af met de federale overheid.
- We laten ons inspireren door de EU, andere internationale organisaties, landen en regio's. We werken waar mogelijk en relevant met hen samen en zetten daarvoor Europese financiële instrumenten in. We proberen vanuit Vlaanderen **maximaal te wegen op de beleidsagenda van de EU en internationale**

organisaties. We zetten de Europese Unie in als (belangrijkste) hefboom, niet alleen van het Vlaamse buitenlandse beleid, maar ook van het Vlaamse beleid zonder meer.

- We **passen onszelf als administratie flexibel aan** aan de bovenstaande uitdagingen, zoals we gedaan hebben bij de aanpak van COVID en de noodopvang van Oekraïense vluchtelingen. We zijn geen vragende partij voor een nieuwe ronde fusies. Al onze energie is broodnodig voor onze **kerntaken**, en we spenderen die liever niet aan lange en dure organisatorische transitie's.

3. Mix van klassieke en vernieuwende beleidsinstrumenten

- We **verminderen de Vlaamse regeldruk en verhogen de kwaliteit van Vlaamse regelgeving verder** door monitoring van de regeldruk en kwaliteit bij nieuw maar ook bij bestaand beleid. We vermijden complexe regelgeving met veel uitzonderingen. We werken meer met doelregelgeving, regelluwe zones, experimentwetgeving en avondroodclausules (dat is een wetsartikel dat bepaalt dat een regelgeving na een bepaalde termijn niet meer van kracht is, tenzij de geldigheidsduur ervan op tijd wordt verlengd).
- Bij de **omzetting en de implementatie van EU-regelgeving** zorgen we voor een gelijk speelveld tussen lidstaten en zijn we niet strenger dan nodig. We ijveren ook **op EU-niveau voor betere regelgeving en minder regeldruk**.
- We hebben specifieke aandacht voor de effectiviteit van **onze subsidies en onze fiscale uitgaven**. We proberen, waar mogelijk en wenselijk, alternatieve beleidsinstrumenten toe te passen.
- We onderstrepen het belang van investeringen in **krachtadige inspectie en handhaving**. Dat is een kerntaak van de overheid waar de samenleving heel grote verwachtingen over heeft.
- We investeren verder in **heerlijk heldere overheidscommunicatie** bij al onze interacties met de burgers, verenigingen, ondernemers en lokale overheden.
- De overheid kan veel, maar ook niet alles. Daarom moeten we de samenleving zelf zo veel mogelijk stimuleren om samen met ons, of zelfs zonder ons, maatschappelijke problemen aan te pakken. We investeren daarom op een onderbouwde manier in **participatie, consultatie, cocreatie en coproductie**. We faciliteren - zo nodig - **maatschappelijk gestuurde initiatieven**. We werken daarvoor samen met alle actoren van de **maatschappelijke vijfhoek**: onze burgers, onze bedrijven, ons middenveld, onze kennisinstellingen en andere overheden.

4. Onderbouwde en vooruitziende overheid

- We stellen **onze beleidsvoorbereidende expertise loyaal ter beschikking** vanuit een neutrale en deskundige positie en bieden die diensten aan vanaf het prille begin tot het einde van het beleidsproces.
- Het is cruciaal om een **overheidsbrede datastrategie** te ontwikkelen, met aandacht voor beheersprocessen, rollen en verantwoordelijkheden. Meer, betere en gedetailleerdere data, statistieken en indicatoren moeten beleidsmakers en burgers ondersteunen.
- We werken verder aan de uitbouw van een **volwaardig Vlaams systeem voor openbare statistieken**. Zo zorgen we voor relevante, kwaliteitsvolle en onafhankelijke Vlaamse openbare statistieken.
- Investeringen in **beleidsrelevant wetenschappelijk onderzoek en beleidsevaluatie**, zowel vooraf als achteraf, intern als extern, blijven meer dan nodig om het beleid te ondersteunen met betrouwbare inzichten.
- We blijven samenwerken met **advies- en overlegorganen**, zoals onze Vlaamse (strategische) adviesraden. We bekijken hoe hun inbreng het beleid nog beter kan ondersteunen.
- Om de strategische keuzes van de Vlaamse Regering nog beter te onderbouwen, investeren we in periodieke **omgevingsanalyses, thematische en geografische visienota's en toekomstverkenningen**.
- We investeren in **innovatief beleid, maar ook in de innovatieve werking van de Vlaamse overheid**

zelf, door te voorzien in tijd, middelen en experimenteeruimte. De ontwikkelingen op het vlak van **artificiële intelligentie** spelen daarin een belangrijke rol.

- We bouwen het **crisiscentrum van de Vlaamse overheid** verder uit. Het crisiscentrum coördineert de aanpak van crisissen, in samenwerking met de betrokken beleidsdomeinen. Het maakt daarnaast werk van overheidsbreed risicomanagement. **Cyberveiligheid** is daarbij een absolute prioriteit voor de komende vijf jaar.

5. Moderne dienstverlening, dicht bij de burger

- We blijven investeren in nabije **persoonlijke dienstverlening voor onze burgers, verenigingen, bedrijven en lokale besturen**.
- We maken werk van een **Vlaams dienstverleningscharter** met meetbare doelstellingen en eigentijdse principes. We volgen de tevredenheid over de dienstverlening van de Vlaamse overheid nauwgezet op. We gebruiken samen met de ombudsdienst de klachten en meldingen om onze dienstverlening waar nodig verder te verbeteren.
- We zetten in het bijzonder in op **bemiddeling in kleine en grote conflicten** die burgers, verenigingen en bedrijven hebben met de Vlaamse overheid. We voorzien in een netwerk van bruggenbouwers binnen de Vlaamse overheid.
- We verbeteren onze **digitale dienstverlening** zodat ze voldoet aan de behoeften van burgers, ondernemers, verenigingen en lokale besturen. Dat omvat een duidelijke digitale toegangspoort via de vier hoofdloketten (Mijn Burgerprofiel, Verenigingsloket, eloketondernemers.be, Loket Lokale Besturen), die vanuit een gezamenlijke visie en aanpak uitgerold worden. De digitale dienstverlening moet voldoen aan de Vlaamse digitale dienstverleningsstrategie, die onder meer uitgaat van het principe dat er 'geen verkeerde deur is'. Dat houdt in dat we burgers altijd helpen als ze contact opnemen met ons. Vlaanderen streeft naar een zo goed mogelijke integratie met federale toepassingen en databanken.
- We hebben aandacht voor burgers die digitaal kwetsbaar zijn. We kennen **rechten** zo veel mogelijk **automatisch** toe. We kiezen in de eerste plaats voor digitale kanalen, maar bieden daarnaast ook andere kanalen aan. Om de digitale zelfredzaamheid van onze burgers te verhogen, voorzien we in voldoende ondersteuning (en oefenkansen) via een Vlaams loket bij de lokale besturen.

6. Een nauwere samenwerking van de Vlaamse administratie met de Vlaamse Regering en andere besturen

- We willen als administratie opnieuw **meer connectie maken met de werking van de Vlaamse Regering door de aansturing van de Vlaamse administratie aan te passen aan de werking van de Vlaamse Regering**. We voorzien op het niveau van de Vlaamse administratie een gemandateerd groepsbestuur dat zich mee buigt over de strategische agenda van de Vlaamse Regering en zorgt voor de optimale voorbereiding, uitvoering en monitoring ervan. Die agenda omvat zowel de strategische beleidsuitdagingen als de strategische uitdagingen die er zijn op het vlak van bestuurszaken. Dat groepsbestuur krijgt voldoende ondersteuning om die taken efficiënt en effectief te kunnen uitvoeren. We investeren verder in geregelde directe formele en informele contacten en overlegmomenten tussen de verschillende ministers, kabinetschefs en hun leidend ambtenaren.
- We geloven in de nabijheid van bestuur en **erkennen het belang van sterke lokale besturen met voldoende bestuurskracht**. We stemmen onze beleidsmaatregelen af op specifieke **gebiedsbehoeften** en zorgen voor een functionele samenwerking tussen bestuursniveaus, met speciale aandacht voor lokale overheden. Mogelijke toepassingen van **deconcentratie en decentralisatie** worden uitgebreid onderbouwd.

- We stellen onze **fiches staatshervorming** ter beschikking van de volgende Vlaamse Regering. Die fiches geven aan waar optimalisatie mogelijk is in het kader van de homogenisering van bevoegdheidspakketten. Ze kunnen de onderhandelaars helpen bij mogelijke besprekingen in het kader van een federale regeringsvorming en een mogelijk akkoord rond een nieuwe institutionele hervorming.
- De **besluitvorming en financiering vanuit de EU** heeft een dermate grote impact, dat we daar vroeger op moeten anticiperen via alle mogelijke en beschikbare kanalen. We benutten de Europese financieringsinstrumenten zo goed mogelijk en scherpen de EU-reflex binnen de Vlaamse Regering en overheid verder aan. De **interfederale samenwerkingsakkoorden** moeten worden aangepast aan de huidige staatsstructuur. We reiken voorts een aparte bijdrage aan met de Vlaamse prioriteiten voor de **volgende EU-legislatuur**.
- We houden tot slot ook voeling met **belangrijke multilaterale organisaties** zoals de VN en de OESO.

7. Zonder ambtenaren geen overheid

- Structurele personeelstekorten en de grootschalige externe ondersteuning tonen aan dat de **lineaire besparingsrondes op hun limieten botsen**. We vragen de nieuwe Vlaamse Regering daarom om een aanpak te ontwikkelen waarbij de entiteiten zelf de totale overheidskosten van hun dienstverlening (intern en extern personeel) onder controle houden én transparant maken via een **flexibele planning van de middelen** die nodig zijn om hun taken uit te voeren. We zorgen daarbij voor voldoende expertise en capaciteit binnen de overheid om de uitvoering van de kernopdrachten zo kostenefficiënt mogelijk te blijven garanderen.
- Via een **competitieve, gedifferentieerde en flexibelere verloning** moet de Vlaamse overheid aantrekkelijk blijven als werkgever, ook voor specifieke profielen die moeilijk te vinden en aan boord te houden zijn.
- Via **employer branding** moeten onze troeven als werkgever, zoals de maatschappelijke relevantie van onze jobs, onze arbeidsvoorwaarden, onze moderne werkomgeving, ons plaats- en tijdsafhankelijk werken, onze opleidingskansen, onze diverse loopbaanpaden in onze grote interne arbeidsmarkt, centraal komen te staan.
- In tijden van krapte op de arbeidsmarkt moeten we steeds creatiever omspringen met de beschikbare talenten. We **werken daarom maximaal de nog bestaande drempels in de in- en doorstroomprocedures weg** om zo alle potentieel in de interne en externe arbeidsmarkt te kunnen bereiken. Zo bieden we maximaal doorgroeikansen aan onze huidige en toekomstige personeelsleden.
- **Levenslang leren** vervult een hefboomfunctie om personeelsleden inzetbaar te houden en aan de Vlaamse overheid te binden. We investeren daarom blijvend in de ontwikkeling van onze medewerkers, en denken daarbij onder meer aan het belang van de verdere ontwikkeling van **klantgerichte en digitale vaardigheden**. Dankzij **intensieve opleidingstrajecten** kunnen onze medewerkers doorgroeien naar **knelpuntvacatures** binnen onze administratie.
- We versterken de kwaliteit en verbeteren de klantgerichtheid van de **dienstencentra** om de klantentiteiten te ontzorgen. Om de interne gemeenschappelijke dienstverlening verder te professionaliseren is ook bijkomende financiering nodig uit de algemene middelen.

8. De overheid als duurzaam rolmodel

- Wat we van de samenleving verwachten, moeten we zelf ook doen. Daarom vragen we te blijven investeren in de **duurzaamheid, integriteit en inclusie van onze eigen werking**.

TOT UW DIENST!

Naast de bovenstaande voorstellen bieden we als administratie een **uitgebreide omgevingsanalyse** aan. Die maakt duidelijk hoe we tot die acht grote beleidsvoorstellen zijn gekomen. Daarnaast bieden we na de verkiezingen van 9 juni ook meer **detail over het budgettaire kader** voor de komende jaren. Zo is het voor de lezer niet alleen duidelijk in welke omgeving we ons vandaag en morgen bevinden, maar ook welke budgetten beschikbaar zijn en welke budgettaire uitdagingen voor ons liggen.

Onze Vlaamse beleidsdomeinen en entiteiten maken verder ook **specifieke bijdragen voor hun werkterrein** op en stellen die, zodra ze gefinaliseerd zijn, uiteraard eveneens ter beschikking van onze burgers, beleidsmakers en ambtenaren.

Tot slot reiken wij als Vlaamse administratie de onderhandelaars voor een volgend Vlaams regeerakkoord de hand. **Betrek ons maximaal** bij de opmaak van een volgend regeerakkoord, en doe zo veel mogelijk beroep op onze expertise en ons institutioneel geheugen. **Wij staan voor u klaar!**

Namens alle topambtenaren van de Vlaamse overheid,

De leden van het Voorzitterscollege

Julie Bynens, Wim Adriaens, Mark Andries, Filip Boelaert, Patricia De Clercq, Frank Geets, Karine Moykens, Bart Temmerman, Goedele Van der Spiegel, David Van Herreweghe en Ann Verhaegen

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever

Julie Bynens, secretaris-generaal, departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken
Havenlaan 88 bus 20, 1000 Brussel

Depotnummer

D/2024/3241/191

Omgevingsanalyse bij de gezamenlijke bijdrage aan het Vlaams regeerakkoord

1 Leeswijzer

Deze omgevingsanalyse is verkennend en niet normatief of voorspellend, gezien de inherente onzekerheid met betrekking tot toekomstige ontwikkelingen. Ze vormt een bron van inspiratie voor de beleidsdomeinspecifieke bijdragen aan het regeerakkoord, met het oog op de toekomstige beleidsvorming. Ze biedt inzicht in de huidige situatie en in trends in de bredere omgeving waarin het beleid de komende jaren zal worden uitgevoerd. Deze omgevingsanalyse identificeert de gebieden die specifieke aandacht behoeven en geeft de voornaamste uitdagingen en opportuniteiten weer, gebaseerd op zowel de huidige omstandigheden als mondiale trends. Ze heeft echter niet de ambitie om volledig en allesomvattend te zijn. Daarenboven kan de mate van impact en relevantie van deze uitdagingen voor Vlaanderen variëren, en kunnen de korte- en langetermijneffecten op Vlaanderen afwijken van het bredere EU-perspectief.

2 Methodiek

De vertrekbasis voor deze omgevingsanalyse is een matrix, enerzijds vanuit de vier veerkrachtdimensies die de Europese Commissie hanteert (sociaaleconomisch, geopolitiek, duurzaam en digitaal) en anderzijds vanuit de vier clusters kernindicatoren van Vlaamse Veerkracht. De matrix is tijdens een eerste werksessie met de verschillende beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid voorgesteld en gebruikt om relevante informatiebronnen samen te brengen. Na overleg met de beleidsdomeinen is ervoor gekozen om nog een vijfde veerkrachtdimensie toe te voegen, de maatschappelijke dimensie, zodat ook de gemeenschapsbevoegdheden voldoende aan bod komen.

Deze omgevingsanalyse geeft inzicht in de ontwikkelingen die impact kunnen hebben op de Vlaamse samenleving en in de weerbaarheid en veerkracht van Vlaanderen bij eventuele nieuwe schokken. Ze is opgemaakt met het volgende methodologische kader:

- We volgen een *outside-in*-benadering, waarbij we eerst de relevante externe ontwikkelingen in kaart brengen. Om die ontwikkelingen (cf. megatrends) op te lijsten, baseren we ons op het werk van het Competence Centre on Foresight van de Europese Commissie. Megatrends zien we als drijvende krachten op lange termijn die nu waarneembaar zijn en hoogstwaarschijnlijk een grote invloed zullen hebben op onze toekomst.
- Om de *as is*-positie van Vlaanderen te schetsen, baseren we ons grotendeels op de kernindicatoren Vlaamse Veerkracht met focus op duurzame, gezonde en inclusieve groei en het macro-economische en budgettaire kader. Ook relevante informatie die de beleidsdomeinen hebben aangereikt, kreeg hier een plaats. De kernindicatoren hebben voornamelijk een signaalfunctie. Een breder overzicht van Vlaanderen in cijfers is beschikbaar op de webpagina's van Statistiek Vlaanderen.
- Vervolgens brengen we de megatrends en de *as is*-positie van Vlaanderen samen rond de vier Europese dimensies van veerkracht, aangevuld met de maatschappelijke

veerkrachtdimensie. Die aanpak resulteert in de identificatie van zeventien uitdagingen en opportuniteiten voor Vlaanderen.

3 Megatrends

Het eerste deel van deze omgevingsanalyse geeft een overzicht van de relevante megatrends als maatschappelijke evoluties die hoogstwaarschijnlijk een belangrijke impact zullen hebben op de toekomst van Europa, zijn lidstaten en regio's. Een vertaalslag van die Europese megatrends komt verder aan bod in de rubrieken 'Vlaanderen vandaag' en 'Vlaanderen kijkt naar de toekomst'.

Hieronder volgt een beknopt overzicht van de megatrends. In werkelijkheid zijn de megatrends vaak onderling verbonden, wat inhoudt dat beleidsintegratie¹ nodig is om gepaste antwoorden te kunnen bieden. Een uitgebreide omschrijving, inclusief tijdlijn, scenario's en duiding staan op de webpagina's van het Competence Centre on Foresight van de Europese Commissie.

versnelde technologische verandering en toenemende hyperconnectiviteit	Technologieën veranderen onze manier van leven in een hoog tempo. Ze hebben invloed op de aard en de snelheid van nieuwe wetenschappelijke ontdekkingen en transformeren productie-, beheers- en bestuursystemen.
toenemende schaarste van hulpbronnen	De vraag naar water, voedsel, energie, land en mineralen stijgt door een toenemende wereldbevolking en stijgende welvaart. Daardoor worden natuurlijke hulpbronnen steeds schaarser en duurder.
veranderende aard van werk	Nieuwe generaties die de arbeidsmarkt betreden en oudere generaties die langer werken, hebben invloed op de werkgelegenheid, de carrièremodellen en de organisatiestructuren.
veranderend veiligheidsparadigma	De diversificatie van de (potentiële) bedreigingen en de mensen erachter brengen nieuwe uitdagingen met zich mee voor defensie- en veiligheidsinstituten, maar ook voor de samenleving als geheel.
klimaatverandering en aantasting van het leefmilieu en de biodiversiteit	Als de antropogene vervuiling en de uitstoot van broeikasgassen onverminderd doorgaan, zullen de veranderende klimaatpatronen verder toenemen.
voortdurende mondiale verstedelijking	Mensen op zoek naar betere kansen – zoals passende jobs, allerhande diensten en onderwijsmogelijkheden – zijn de voorbije decennia overal ter wereld van het platteland richting stedelijke gebieden getrokken. De versnelling van die globale trend speelt niet overal. Ook binnen Europa zijn er grote verschillen.
versterken van de kennismaatschappij en leercultuur	Nieuwe generaties en toegenomen hyperconnectiviteit veranderen zowel de kennisbehoeften als de leervormen.

¹ Beleidsintegratie staat voor een integrale benadering waarin maatschappelijke vraagstukken in samenhang worden opgepakt.

groeijende ongelijkheid	Het absolute aantal mensen dat in extreme armoede leeft in Europa, is afgenomen, maar de kloof tussen de rijksten en de armsten wordt groter.
toenemende invloed van Oost en Zuid	Een verschuiving van de economische macht van de gevestigde economieën in Noord-Amerika, West-Europa en Japan naar de opkomende economieën, zoals China, India, Indonesië, Brazilië en Afrikaanse landen, is merkbaar.
stijgende consumptie	Tegen 2030 zal de consumentenklasse naar verwachting bijna 5 miljard mensen tellen. Dat betekent dat 1,3 miljard mensen meer koopkracht zullen hebben dan vandaag het geval is.
toenemende demografische onevenwichten	De wereldbevolking zal tegen 2050 9,7 miljard mensen tellen, met een snelle groei vooral in sub-Saharaans Afrika, een forse afname in Azië en een stagnerende bevolking in de meeste ontwikkelde landen.
toenemende invloed van nieuwe bestuurssystemen	Niet-publieke actoren, mondiale bewustwording, sociale media en geautomatiseerde besluitvorming zorgen voor nieuwe, gelaagde bestuurssystemen.
toenemend belang van migratie	De sociaaleconomische en (geo)politieke betekenis van migratie is toegenomen. Bovendien zijn migratiestromen en -dynamieken meer diffuus geworden in een onderling geconnecteerde wereld.
veranderende gezondheidsuitdagingen	Wetenschap en een betere levensstandaard hebben infectieziekten teruggedrongen. Recente crises tonen aan dat er steeds nieuwe ziektes kunnen ontstaan of zich kunnen verspreiden. Dat maakt permanente voorbereiding op mogelijk nieuwe crises (crisis preparedness) noodzakelijk. Ongezonde levensstijlen, vervuiling en andere antropogene oorzaken worden gezondheidslasten.

4 Vlaanderen vandaag

De startpositie van Vlaanderen anno 2024 brengen we in kaart aan de hand van de vier dimensies van veerkracht die de Europese Commissie hanteert: de sociaaleconomische, de geopolitieke, de duurzame en de digitale (Europese Commissie, Strategic Foresight Report, 2020), aangevuld met een vijfde maatschappelijke dimensie. Zo kunnen we de ontwikkelingen meenemen die gerelateerd zijn aan de persoonsgebonden materies in deze omgevingsanalyse. Aan elk van die dimensies koppelen we kernindicatoren van Vlaamse Veerkracht, verrijkt met relevante onderzoeksrapporten die de beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid hebben aangereikt.

4.1 De sociaaleconomische dimensie

De sociaaleconomische dimensie verwijst naar het vermogen om schokken in de economie op een goede manier aan te pakken en structurele langetermijnveranderingen op een eerlijke en inclusieve manier te realiseren. Deze dimensie focust op de ontwikkeling van beleid dat de sociale en regionale samenhang bevordert en de meest kwetsbare groepen in de samenleving actief ondersteunt, rekening houdend met (potentiële) demografische ontwikkelingen (Europese Commissie, Strategic Foresight Report, 2020).

4.1.1 Economie

De Vlaamse economie kreeg tijdens de coronajaren flinke klappen: de **reële economische groei** (de toename van het bbp, uitgedrukt in reële prijzen, waar de invloed van de inflatie is uitgefilterd) kromp in 2020 met 4,9% (Statistiek Vlaanderen, Reële economische groei, 2023). Volgens de regionale economische vooruitzichten van het Federaal Planbureau is de Vlaamse economie in 2021 sterk hersteld (+6.7%) (Federaal Planbureau, Regionale economische vooruitzichten 2023-2028, 2023). De oorlog in Oekraïne en de daaruit volgende bijkomende inflatiedruk (mede vanwege grondstoftekorten) zetten echter een rem op het verdere herstel, vergrootten de onzekerheid en tastten de koopkracht aan. Tegen die achtergrond bleef de bbp-groei in 2022 beperkt tot 3,3% in Vlaanderen. In 2023 vertraagde de bbp-groei aanzienlijk tot 1,4% ondanks de overheidsinvesteringen. Deze zou volgens ramingen in 2024 toenemen tot 1,7% en in de periode van 2025 tot 2028 gemiddeld 1,6% bedragen. Het bruto binnenlands product per inwoner lag in het Vlaamse Gewest in 2020 met 36.415 euro op een hoger niveau dan het EU-gemiddelde van 30.098 euro. In 2023 bedraagt het bbp per inwoner voor het Vlaamse Gewest zelfs 45.186 euro (prognose). Hoewel die cijfers positief zijn, moeten ze gezien worden in het bredere perspectief van economische uitdagingen (FPB, BISA, IWEPS, Statistiek Vlaanderen, 2023).

Ondernemers en ondernemingen zijn van groot belang zijn voor de Vlaamse economie. Ze dragen bij aan de innovatiekracht van de regio en spelen een essentiële rol bij het vormgeven van belangrijke transitie, zoals die naar een klimaatneutrale en circulaire economie. De nettogroei van het aantal ondernemingen lag in 2022 op 4,8% in het Vlaamse Gewest, wat iets hoger is dan in 2021. Dat betekent dat er in 2022 4,8% meer oprichtingen dan stopzettingen van btw-plichtige ondernemingen waren. In de jaren 2016 tot 2022 lag de nettogroei duidelijk hoger dan in de jaren daarvoor. In de periode 2008 tot 2022 lag de nettogroei het laagst in 2013 (0,9%). De turbulentie van ondernemingen – de som van het aantal oprichtingen en stopzettingen afgezet tegenover het totale aantal ondernemingen – bleef in het Vlaamse Gewest over de jaren heen vrij constant rond 15%, met alleen een uitschieter van 17,3% in 2014 (STATBEL, Jaarevolutie van de btw-plichtige ondernemingen, 2023; Statistiek Vlaanderen, Aantal ondernemingen, 2023).

Op het vlak van **innovatie** biedt het Regional Innovation Scoreboard (RIS) van de Europese Commissie een overzicht van de situatie in Vlaanderen in vergelijking met België en de rest van de EU. Het RIS geeft het Vlaamse Gewest weer als Innovation Leader met sterktes in O&O-

investeringen. Volgens de meest recente internationaal vergelijkbare cijfers scoort Vlaanderen met een O&O-intensiteit van 3,65% zeer hoog binnen Europa en wereldwijd dankzij de samenwerking tussen innovatieve kmo's, internationale wetenschappelijke publicaties en tewerkstelling in innovatieve ondernemingen. Vlaanderen heeft een minder sterke positie op het vlak van levenslang leren en trademark- en designapplicaties (Europese Commissie, Regional innovation scoreboard 2023, 2023).

Productiviteitsgroei is de belangrijkste motor van inkomensgroei op lange termijn. Die is op zijn beurt bepalend voor de evolutie van de levensstandaard en voor de ruimte die een overheid heeft om beleid te voeren. Vlaanderen behoort in absolute termen nog altijd bij de beste leerlingen van de klas wat betreft arbeidsproductiviteit. Hoewel de Vlaamse productiviteitsgroei de afgelopen jaren lager lag in vergelijking met het gemiddelde van de EU27, doet Vlaanderen het beter dan gemiddeld in vergelijking met mature Europese economieën (Van der Beken, Legein & Daniëls, 2021; Van Gysegem & Vanlaer, 2023).

De Vlaamse bedrijven en onderzoeksinstituten zetten sterk in op **duurzaam innoveren en ondernemen**. Op Europees niveau hebben de Vlaamse onderzoeksinstituten een toppositie verworven in onderzoek rond gezondheid, milieu en voedsel. De Vlaamse bedrijven zijn in dezelfde mate actief daarin. Zo heeft onderzoek van het CE Center, het Vlaamse steunpunt voor beleid rond circulaire economie, aangetoond dat het circulaire gebruik van materialen in de volledige Vlaamse economie sterk gestegen is. De indicator voor circulair materiaalgebruik (CMUR) steeg in Vlaanderen van 15,9% in 2014 tot 17,7% in 2018 om vervolgens te dalen naar 16,3% in 2020 (Monitor Circulaire Economie Vlaanderen, 2021). Daarnaast is de bio-economie en zeker de biogebaseerde economie in opmars. De toegevoegde waarde van de Vlaamse bio-economie is tussen 2016 en 2020 gegroeid met 21%. Dat is meer dan het dubbele van het groeipercentage van de toegevoegde waarde van de totale Vlaamse economie (8%) (Van Kerckhove, Van Meensel, & Cuypers, 2023).

De toegang tot talent, kapitaal, kennis en infrastructuur is bepalend voor het **concurrentievermogen** van de Vlaamse economie, net als de toegang tot grondstoffen (zowel energetische als niet-energetische). Op basis van de boordtabel van het Belgische concurrentievermogen (FOD Economie, 2023) kunnen we stellen dat de Belgische en bijgevolg de Vlaamse economie nog altijd concurrentieel is. Meer informatie daarover is opgenomen in de geopolitieke dimensie van deze omgevingsanalyse.

4.1.2 Arbeidsmarkt

Globaal tekende zich de afgelopen jaren een stijgende evolutie van het **aantal werknemers** af, zowel in capita (2.481.000 in Q3 van 2023 ten opzichte van 2.359.109 in Q3 van 2017) als in aantal voltijdsequivalenten (2.047.100 in Q3 van 2023 ten opzichte van 1.936.246 in Q3 van 2017). De COVID-19-crisis, de noodzakelijke gezondheidsmaatregelen en de daarmee samenhangende economische krimp lieten zich ook voelen op de arbeidsmarkt, maar een scherpe daling van de loontrekkende tewerkstelling bleef in 2020 uit (onder andere door het stelsel van de tijdelijke werkloosheid) (Dashboard Vlaamse Veerkracht, Evolutie aantal werknemers en arbeidsvolume, 2023).

In 2023 lag de **werkzaamheidsgraad** bij de bevolking van 20 tot 64 jaar in het Vlaamse Gewest op 76,8%. Tussen 1999 en 2019 steeg de werkzaamheidsgraad van 67,9% naar 75,5%. In 2020 was er een lichte daling (74,7%), in 2021 herstelde die zich tot net onder het niveau van 2019 om in 2023 door te groeien tot 76,8%. Het cijfer voor Vlaanderen (75,3%, 2021) lag in 2021 hoger dan het Belgische gemiddelde (70,6%, 2021) en dan het Europese gemiddelde (73,1% in EU27, 2021), maar blijft onder de doelstelling van de 80%-werkzaamheidsgraad (Statistiek Vlaanderen, Werkzaamheidsgraad, 2023).

De sectoren met de grootste tewerkstelling zijn gezondheid en maatschappelijke diensten, industrie en handel. Tussen 2009 en 2022 steeg het aandeel van de gezondheidszorg en

maatschappelijke diensten het sterkst, met +2,0 procentpunten. De grootste dalingen waren er in de industrie (-4,2 procentpunten) en in de sector openbaar bestuur, defensie en sociale zekerheid (-1,0 procentpunt) (Statistiek Vlaanderen, Tewerkstelling per sector, 2023).

De **werkloosheidsgraad** in Vlaanderen lag de laatste jaren historisch laag. In 2023 bedroeg die 3,3% (+0,1 procentpunten ten opzichte van 2022). Daarmee ligt het aandeel een stuk lager dan het EU27-gemiddelde van 6,3% (Steunpunt Werk, Trendindicatoren Vlaamse Arbeidsmarkt, 2022). Bij de kortgeschoolden ligt de werkloosheidsgraad hoger (5,7%, 2023) dan bij de hooggeschoolden (1,5%, 2023). Bij personen met hinder in hun dagelijkse bezigheden wegens een handicap of langdurig gezondheidsprobleem daalde de werkloosheidsgraad van 11,4% in 2009 naar 4,7% in 2023. Het aantal langdurig zieken ligt vandaag echter hoger dan het aantal werkzoekenden. Er zijn meer dan 250.000 langdurig zieken en jaarlijks is er een stijging van gemiddeld 8.000 (Departement Werk en Sociale Economie).

In 2023 was 39% van de werkzoekenden zonder werk afkomstig van buiten de EU, de landen van de Europese Vrijhandelsassociatie en het Verenigd Koninkrijk. In 2009 bedroeg dat aantal 22%. De werkloosheidsgraad van personen die buiten de EU geboren zijn, daalde vanaf 2017 wel tot 8,6% in 2022 (-1,2 procentpunten ten opzichte van 2021). Bij personen die in een ander land van de EU geboren zijn, daalde de werkloosheidsgraad van 7,2% in 2007 tot 4,0% in 2022 (-1,3 procentpunten ten opzichte van 2021) (Statistiek Vlaanderen, VDAB-werkloosheid, 2024).

Bij de VDAB zijn er nog altijd meer **vacatures** dan voor de COVID-19-crisis, maar sinds de piek in de zomer van 2022 is de tendens dalend. In december 2023 waren er 61.682 openstaande vacatures. Dat is op jaarbasis een afname van 14% (Statistiek Vlaanderen, Aantal ontvangen en openstaande vacatures, 2024). Vanaf 2021 was er een sterke daling van de **spanningsratio** (aantal werkzoekenden in bemiddeling per openstaande VDAB-vacature), zowel in de totale groep van de werkzoekenden als bij de hooggeschoolde werkzoekenden. Er zijn dus minder werkzoekenden per openstaande vacature. In mei 2022 zakte de totale spanningsratio onder 2 (wat betekent dat er per VDAB-vacature geen twee personen in bemiddeling waren), maar sinds augustus 2023 is de spanningsratio weer tot boven 2 gestegen, tot 2,42 in maart 2024. In de periode 2018-2021 lag de spanningsratio nog op ongeveer 4. Bij vacatures voor hooggeschoolden is de krapte van het aantal werkzoekenden hoger, met een ratio van 1,8 (versus 2,4 voor de totale spanningsratio in maart 2024). De algemene verwachting is dat de krapte op de Vlaamse arbeidsmarkt zal aanhouden aangezien er 500.000 55-plussers uitstromen in de periode 2024-2030 (Statistiek Vlaanderen, VDAB-werkloosheid, 2024; VDAB, 2024).

De **werkbaarheidsgraad** bij werknemers en zelfstandigen lag in 2023 in Vlaanderen op 52%. Ongeveer de helft van de Vlaamse werknemers en zelfstandigen ondervond knelpunten op het vlak van psychische vermoeidheid, welbevinden in het werk, leermogelijkheden en de balans tussen werk en privéleven. Zowel werknemers als zelfstandigen geven aan dat psychische vermoeidheid of werkstress het grootste knelpunt is. Tussen 2004 en 2019 nam het percentage werknemers toe dat psychische vermoeidheid als een probleem ervaart, in tegenstelling tot zelfstandigen bij wie het percentage in 2019 gelijk bleef aan dat van 2007 (Statistiek Vlaanderen, Werkbaar werk, 2023). De laatste jaren is zowel de kortdurende (primaire) als de langdurige (invaliditeit) **arbeidsongeschiktheid** in Vlaanderen sterk gestegen. Werknemers, werklozen en zelfstandigen hebben recht op een arbeidsongeschiktheidsuitkering als ze langer dan een bepaald aantal dagen ziek zijn. In december 2021 bedroeg het aantal langdurig arbeidsongeschikten 250.131 personen. Die groep groeit jaar na jaar: in de periode 2017-2021 groeide het aantal personen in invaliditeit met 18% (RIZIV, 2022)

4.1.3 Sociale cohesie

Wat de financiële draagkracht van de inwoners van het Vlaamse Gewest betreft, zien we dat in 2023 12,2% in **armoede of sociale uitsluiting leefde**. Dat komt overeen met ongeveer 810.000 personen (EU-SILC, 2023). Die groep voldoet aan de criteria van de samengestelde armoede-indicator van de Europa 2030-strategie. De samengestelde armoede-indicator omvat personen die leven in een huishouden met een inkomen onder de armoededrempel of in een huishouden met ernstige materiële en sociale deprivatie, of personen die jonger zijn dan 64 jaar en die leven in een huishouden met zeer lage werkintensiteit. In Brussel-Hoofdstad, waar Vlaanderen mee bevoegd is voor de gemeenschapsmateries, bedraagt het armoederisico 38% (Statistiek Vlaanderen, Bevolking in armoede of sociale uitsluiting, 2023).

Die cijfers worden verder onderstreept door de situatie op het gebied van huisvesting. Momenteel staan 176.000 **kandidaat-huurders** op de wachtlijst voor een sociale woning (agentschap Wonen in Vlaanderen, 2023). De gezinnen op die wachtlijst zijn genooddaakt zich te richten tot de private huurmarkt. In 2013 voldeed 47% van de woningen op de Vlaamse woningmarkt echter niet aan de minimale kwaliteitsvereisten. In 2018 bleek dat 32% van de huishoudens na het betalen van de woonkosten niet voldoende overhield om menswaardig te leven. Bovendien bevindt een aanzienlijk aantal mensen zich in een zeer precaire situatie van dak- en thuisloosheid (Steunpunt Wonen, 2015 en 2018).

We kunnen stellen dat het aandeel personen in armoede of sociale uitsluiting, berekend volgens de EU2020-indicator, in de meest recente jaren lager ligt dan in de periode 2004-2006 (Federaal Planbureau, 2023). De **gini-index**² voor 2023 ligt bovendien in het Vlaamse Gewest met 22 iets lager dan in voorgaande jaren. De Vlaamse inkomensongelijkheid blijft daarmee in EU-perspectief beperkt (Statistiek Vlaanderen, Inkomensongelijkheid: gini-index, 2024).

Wat betreft de socio-economische positie is het grootste aandeel van mensen in armoede of sociale uitsluiting te vinden bij werklozen (53%) en niet-actieven (zonder gepensioneerden) (30%). Het aandeel in armoede of sociale uitsluiting neemt af naarmate het opleidingsniveau stijgt: bij hooggeschoolden ging het in 2023 om 6%, bij laaggeschoolden om 25%. Ten slotte varieert het aandeel in armoede of sociale uitsluiting ook naar geboorteland. Personen die in België geboren zijn, vertegenwoordigen het laagste aandeel (10%), personen die buiten de Europese Unie geboren zijn, het hoogste aandeel (37%). Bij 8% van de kinderen onder de 18 jaar was er in 2021 een verhoogd risico op armoede. 10% van de kinderen leeft in een gezin waarvan de referentiepersoon aangeeft dat het moeilijk tot zeer moeilijk is om financieel rond te komen. Hoewel beide cijfers sinds 2019 zijn gedaald, is de afname verwaarloosbaar klein. Het aantal minderjarigen in ernstige materiële en sociale deprivatie is daarentegen licht toegenomen. Dat aantal bedroeg in 2021 6% (Statistiek Vlaanderen, Bevolking in armoede of sociale uitsluiting, 2023).

De toenemende armoede en onzekere huisvestingssituaties hebben gevolgen voor de gezondheid van de betrokkenen. Mensen in armoede leven aanzienlijk korter en hebben minder gezonde levensjaren. Ze worden vaker geconfronteerd met chronische aandoeningen. Dat aantal ligt dubbel zo hoog als bij mensen buiten armoede. Bovendien groeien veel jonge kinderen op in gezinnen met risicofactoren voor kansarmoede. Dat kan leiden tot een achterstand in hun ontwikkeling en toekomstperspectieven. Na een toename van de **kansarmoede-index** tussen 2004 en 2018 zagen we een daling in 2020 en 2021. Het percentage in 2022 bedroeg 12,6% en lag bijna op hetzelfde niveau als in 2021 (agentschap Opgroeien, Cijferrapport Gezinsinkomen en (kans)armoede, 2023). Kansarmoede doet zich meer voor in steden dan in kleinere gemeenten. Voor Brussel steeg de indicator in 2019 naar 29,7% (Vlaamse overheid, 2020).

---

² De gini-index is een internationaal veelgebruikte maat om de inkomensongelijkheid in een land of regio in beeld te brengen.

Ten slotte heeft een groeiende armoede ook een invloed op de beschikbaarheid van producten die essentieel zijn om te kunnen functioneren in een digitale omgeving. Hoewel in 2023 bijna alle Vlamingen in een huishouden mét computer of tablet leven, leeft 19% (+2% ten opzichte van 2022) in een huishouden waar maar één computer of tablet ter beschikking is. Bij Vlamingen met een lager inkomensniveau was dat cijfer in 2023 hoger, namelijk 25% (+2% ten opzichte van 2022). Een beperkte toegang tot die producten kan een negatief effect hebben op iemands mogelijkheden om succesvol deel te nemen aan bepaalde aspecten van onze maatschappij (Digimeter, 2023).

4.2 De geopolitieke dimensie

De geopolitieke dimensie houdt in dat Europa zijn open strategische autonomie en mondiale leidersrol versterkt. Deze dimensie is verankerd in het samenspel van de kernwaarden waarop de EU is gebouwd binnen een onderling erg afhankelijke wereld. Recente ontwikkelingen zoals COVID-19 en toenemende geopolitieke spanningen aan de grenzen van Europa, alsook in Afrika en Azië, oefenen daarbij een aanzienlijke invloed uit op de geopolitieke machtsverhoudingen (Europese Commissie, Strategic Foresight Report, 2023).

De geopolitieke realiteit heeft de Europese Unie en haar lidstaten ertoe aangezet verschillende federale, Europese en internationale initiatieven in **veiligheid en defensie** te lanceren. Het is een prioriteit geworden voor de Europese Unie om de technologische en industriële basis van de Europese defensie-industrie te versterken. De genomen initiatieven focussen op onderzoek, ontwikkeling en innovatie, en brengen economische opportuniteiten en internationale samenwerkingsmogelijkheden met zich mee. Dat is een belangrijke tendens voor Vlaanderen gezien het innovatieve en internationale karakter dat Vlaanderen heeft, mede dankzij haar kennisinstellingen en hoogtechnologische industrie. In juli 2023 besliste de Vlaamse Regering om de NAVO-initiatieven DIANA en het NAVO-Innovatiefonds (NIF) jaarlijks te cofinancieren. De totale Belgische bijdrage tot 2030 zal 41,5 miljoen euro bedragen voor NIF en 16 miljoen voor DIANA, waarvan de gewesten samen 70% voor hun rekening nemen (Vlaamse Regering, Vlaamse Regering steunt NAVO-initiatieven DIANA en Innovatiefonds, 2023).

De geopolitieke spanningen kunnen voorts aanzienlijke implicaties hebben voor Vlaanderen, dat als open economie zeer kwetsbaar is. Volgens de KOF Globalisation Index is Vlaanderen een van de meest **geglobaliseerde economieën** ter wereld. Met zijn (lucht)havens en dicht spoor-, water- en wegennet geldt Vlaanderen als de logistieke draaischijf van West-Europa. 60% van de Europese consumentenmarkt ligt binnen een straal van 500 kilometer (Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken, 2022).

Sinds China zijn positie als wereldmacht heeft versterkt en de Russische invasie in Oekraïne plaatsvond, bewegen we verder richting een multipolaire wereldorde. In die nieuwe dynamiek probeert Europa een plek te vinden. Om zijn mondiale **concurrentievermogen** te herstellen, streeft de EU naar het beschermen van gevoelige productiesectoren, zoals energie, voeding, defensie en technologie, met het oog op de groeiende energiekosten voor de industrie en de toenemende verschillen in energieprijzen tussen Europa en andere industrielanden, met name de Verenigde Staten. Het behoud van energie- en hulpbronnefficiëntie staat centraal in de inspanningen van de EU om de Europese industriële sector te vernieuwen en zo competitief te blijven in de toekomst (Europese Commissie, Strategic Foresight Report, 2023).

Op basis van een analyse van het Belgische concurrentievermogen kunnen we stellen dat de Belgische en bijgevolg de Vlaamse economie nog altijd concurrentieel is, al zijn er enkele domeinen waarin de economie geconfronteerd wordt met negatieve tendensen. We spreken dan vooral over de evolutie van het begrotingsaldo van de gezamenlijke overheden, de Belgische overheidsschuld, de energie-intensiteit van onze productie, gecombineerd met de grote buitenlandse

energieafhankelijkheid, de evolutie van de industriële aardgas- en elektriciteitsprijzen, de evolutie van onze loonkosten per eenheid product en de algemene inflatie. Ook wat betreft grondstoffenproductiviteit en waterschaarste is er nog ruimte voor verbetering. In vergelijking met de EU27 presteert België wel goed wat betreft het menselijk kapitaal (zowel zijn absolute positie als zijn trendmatige evolutie), en wat betreft de evolutie van de totale factorproductiviteit en van de algemene innovatieprestaties, gemeten volgens het European Innovation Scoreboard. Ook de Vlaamse prestaties op het vlak van extreme groeiondernemingen en de werkgelegenheidsgraad dragen bij tot de Vlaamse concurrentiële positie (FOD Economie, 2023).

Gezien de versnelde overschakeling op hernieuwbare energie en de digitalisering van onze economieën en samenlevingen wordt verwacht dat de vraag naar **kritieke grondstoffen** de komende decennia snel zal toenemen. De EU, en dus ook Vlaanderen, is echter sterk afhankelijk van het buitenland voor de bevoorrading van die grondstoffen. China speelt daarbij een cruciale rol aangezien het 93% van de wereldwijde productie van zeldzame aardmagneten en 89% van magnesium levert. Europa is ook afhankelijk van een aantal andere landen, zoals Kazachstan en Rusland, voor de toegang tot verschillende strategische chemicaliën. Die chemicaliën hebben diverse toepassingen en maken deel uit van toeleverings- en waardeketens voor bijvoorbeeld energieopslag, voedselproductie, productie van halfgeleiders voor zonnepanelen en de productie van batterijen voor elektrische voertuigen (Europese Commissie, EU strategic dependencies and capacities, 2022).

De Europese interne markt en het Europese handelsbeleid zijn, zoals eerder vermeld, essentieel voor Vlaanderen. Ondanks de kwetsbaarheid die daarmee gepaard gaat, biedt de open, exportgerichte economie van Vlaanderen ook aanzienlijke kansen. Dat blijkt uit de prestaties van de logistieke sector en de goederenexport. De logistieke sector in de brede zin van het woord is in Vlaanderen verantwoordelijk voor 9% van het bbp. De **goederenexport** bedroeg 106,2 miljard euro in het vierde kwartaal van 2023. Dat is, in lopende prijzen, 13,5% lager dan in het vierde kwartaal van 2022. Dat is vooral het gevolg van een terugloop van de uitvoer van aardolieproducten, farmaceutische en chemische producten, kunststofproducten en edelstenen. De toename van de uitvoer van motorvoertuigen en van elektrische machines en apparaten kon die trend niet volledig compenseren. (Statistiek Vlaanderen, Uitvoer/invoer van goederen, 2024).

Het Vlaamse **marktaandeel in de wereldhandel** daalde tussen 2002 en 2012 van 2,77% naar 2,03%. Daarna bleef het Vlaamse marktaandeel tamelijk stabiel. In 2022 bedroeg het 2,01% (Statistiek Vlaanderen, Marktaandelen, 2023). België speelt echter een aanzienlijke rol in de bijdrage van individuele landen aan de totale economie van de Europese Unie, met in 2022 een aandeel van ongeveer 3,55%. De EU en China waren in 2022 beide goed voor ongeveer 17% van het mondiale bbp, en de Verenigde Staten voor ongeveer 25% (Europees Parlement, 2024)

De **goederenimport** in het Vlaamse Gewest bedroeg 102,6 miljard euro in het vierde kwartaal van 2023. Dat is 15% lager dan in het vierde kwartaal van 2022. De reden van de terugloop ligt bij de afname van dezelfde productcategorieën als bij de uitvoer, uitgezonderd de farmaceutische producten waarvan de invoer amper daalde. (Statistiek Vlaanderen, Uitvoer/invoer van goederen, 2024).

Het conflict in Oekraïne heeft gevolgen voor onze handel met Rusland, hoewel het aandeel van Rusland in de Vlaamse uitvoer en invoer gering is (1,0% en 1,8% in 2021). In het eerste kwartaal van 2022 was er aanvankelijk nog een toename van de uit- en invoer met Rusland. Nadien zakte de uitvoer, maar steeg de invoer, vanwege de gestegen invoerwaarde van gas en olie (Vlaamse Regering, Vlaams hervormingsprogramma, 2023).

De afgelopen jaren kon Vlaanderen mooie cijfers voorleggen op het vlak van het aantrekken van buitenlandse investeringen. In 2023 investeerden **buitenlandse bedrijven** 4,92 miljard euro in Vlaanderen – een daling tegenover 2022, maar nog steeds het derde hoogste investeringscijfer

ooit. Zo lanceerden internationale ondernemingen in dat jaar 265 nieuwe investeringsprojecten en kondigden daarbij 4.596 extra jobs aan. Drie trends springen daarbij in het oog (Flanders Investment & Trade, Buitenlandse investeringen 2023, 2024):

- Vlaanderen trekt buitenlandse investeringen aan in strategische domeinen die voornamelijk gelinkt zijn aan productie- en onderzoeks- en ontwikkelingsactiviteiten (O&O). Het type investeringen bevindt zich voornamelijk in de farma, chemie, cleantech en productie van glas.
- Wat de herkomst van investeringen betreft, versterkten bedrijven uit de VS hun traditionele koppositie en herbevestigden onze buurlanden hun reputatie als trouwe investeerders. Ook de Britse investeerders laten zich wat sterker gelden, na een terugval vorig jaar. Opvallend is de grote bedrijvigheid van de Nederlanders die prominent deze lijst aanvoeren. De VS daarentegen bleken minder actief op overnamepad te zijn. China komt amper in dit fusies en overnames verhaal voor.
- De tewerkstelling uit directe investeringen normaliseert na twee piekjaren. Na twee opeenvolgende jaren van stijging met een recordjaar in 2022, is er voor het aantal nieuwe jobs bij alle activiteiten in 2023 een daling te merken.

In het Vlaamse Gewest is de steun voor het EU-lidmaatschap hoger dan in de meeste EU-landen. 78% van de Vlamingen staat positief ten opzichte van **EU-lidmaatschap**. Dat aandeel is gedaald in vergelijking met 2020 toen 83% positief stond tegenover het EU-lidmaatschap, maar is wel het tweede hoogste aandeel sinds 2005. Door de jaren heen is er een duidelijke positieve trend waarneembaar (Statistiek Vlaanderen, Steun EU-lidmaatschap, 2023).

Met betrekking tot ontwikkelingssamenwerking stuurt Vlaanderen actief aan op meer focus in de samenwerking met multilaterale organisaties en de EU. De EU is een belangrijke partner in het streven naar beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling en het promoten van Europese waarden als vrede, stabiliteit, democratie en mensenrechten. In 2023 bedroeg **de officiële ontwikkelingshulp** of ODA van de Vlaamse overheid bijna 72 miljoen euro. Dat is 40% minder ten opzichte van een historisch hoog bedrag in 2022, toen er extra middelen werden vrijgemaakt voor de opvang van vluchtelingen uit Oekraïne. De partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking zijn Malawi, Mozambique, Zuid-Afrika en – in opbouw – Marokko. Aan de landen en regio's in Afrika wordt ongeveer 30% van het budget besteed (Statistiek Vlaanderen, Officiële ontwikkelingshulp, 2024)

In de loop van 2022 waren er in het Vlaamse Gewest 118.704 immigraties vanuit het buitenland en bijna 54.115 emigraties naar het buitenland. Daaruit volgt een positief internationaal **migratiesaldo** van afgerond 64.589 eenheden. Het migratiesaldo ligt daarmee hoger dan in afgelopen jaren. Dat is toe te schrijven aan een herstel van het aantal immigraties na de pandemie, in combinatie met een slechts matig herstel van het aantal emigraties. Al vele jaren vertoont de internationale migratie van en naar het Vlaamse Gewest een positief saldo, met een forse stijging vanaf 2001. In recente jaren was er een toename van zowel de internationale immigratie als emigratie, wat duidt op een versterkte internationale mobiliteit onder de bevolking (Statistiek Vlaanderen, Internationale migratie, 2023).

De internationale migranten kunnen volgens nationaliteit opgedeeld worden in Belgen (expats), EU-burgers (zonder Belgen) en niet-EU-burgers. De niet-EU-burgers maakten in 2022 55,5% uit van de groep die vanuit het buitenland immigreert naar het Vlaamse Gewest. Dan volgt de groep EU-burgers (exclusief Belgen) (36,6%) en vervolgens de Belgen (7,9%). Oekraïners stonden in 2022 bovenaan in de top tien van nationaliteiten bij de internationale immigratie naar het Vlaamse Gewest, gevolgd door Roemenen, Belgen, Nederlanders en Bulgaren. In de top tien zitten drie niet-

Europese nationaliteiten: Marokko, Turkije en Afghanistan (Statistiek Vlaanderen, Internationale migratie, 2023).

4.3 De duurzame dimensie

4.3.1 Klimaat en energie

De Europese Green Deal is gericht op een klimaatneutrale samenleving in 2050. Tegelijkertijd wordt er gestreefd naar meer veerkracht om onze economieën aan te passen aan de gevolgen van klimaatopwarming, alsook om de milieuverontreiniging en het verlies van biodiversiteit tegen te gaan. Dat houdt in dat we onze afhankelijkheid van fossiele brandstoffen drastisch terugschroeven, onze impact op natuurlijke hulpbronnen minimaliseren, inzetten op het behoud van biodiversiteit en duurzame voedselsystemen, een schone en circulaire economie ontwikkelen met duurzame banen en bedrijven, onze zeeën en oceanen redden, nadenken over een verandering van levensstijl, productie- en consumptiepatronen, investeren in klimaatbestendige infrastructuur, en streven naar herstel van natuurlijke ecosystemen (Europese Commissie, Strategic Foresight Report, 2023).

In het Vlaamse Gewest daalden de **ETS-emissies van broeikasgassen** (emissies die gereguleerd worden via het systeem van Europese Emissiehandel) van 43,1 megaton CO₂-equivalenten in 2005 naar 29,8 megaton in 2021. Ten opzichte van 2005 is dat een daling van 31%. De niet-ETS-uitstoot (Vlaamse emissies die buiten het Europese emissiehandelssysteem vallen) daalde van 48,5 megaton CO₂-equivalent in 2005 tot 43,7 megaton in 2021, een daling met 10%. Een belangrijk deel van de daling (ook van ETS) vond plaats in 2020, onder invloed van de COVID-19-pandemie, die een grote impact had op economie, mobiliteit en energieverbruik. Vlaanderen streeft naar een vermindering met 40% van de uitstoot van broeikasgassen in de niet-ETS-sectoren tegen 2030, en een vermindering met 85% tegen 2050 (ten opzichte van 2005), met de ambitie om te evolueren naar een volledige klimaatneutraliteit (Statistiek Vlaanderen, Broeikasgasemissies, 2023).

De totale bruto **groene stroomproductie** in 2022 bedroeg 11.740 gigawattuur (GWh). Het aandeel van hernieuwbare energie in het bruto finale energiegebruik lag op 10%, terwijl het in 2010 nog om 4,5% ging (Statistiek Vlaanderen, Hernieuwbare energie, 2024). Er is evenwel nog werk aan de winkel: in het Vlaams Energie- en Klimaatplan (VEKP) wordt een indicatief streefdoel nagestreefd van 28.512 GWh tegen 2030. Ook in vergelijking met onze buurlanden hinken we nog achterop.

Met uitzondering van 2010 (met de heropleving van de economie na het crisisjaar 2009) was er vanaf 2004 sprake van een duidelijke ontkoppeling tussen de economische groei en het energiegebruik. Terwijl het BBP bleef stijgen, bleef het energiegebruik eerder constant. Daardoor daalde de **energie-intensiteit** (de verhouding van het bruto binnenlands energiegebruik tot het bbp) tussen 2000 en 2022 met 35,8%. Dat is zowel het gevolg van structurele effecten (de verschuivingen van het belang van verschillende sectoren in de Vlaamse economie) als van een toegenomen energie-efficiëntie (Statistiek Vlaanderen, Energie-intensiteit, 2023).

Het voortschrijdend gemiddelde van de materiaalvoetafdruk van onze Vlaamse consumptie steeg van 186 miljoen ton in 2010 naar 196 miljoen ton in 2021 (+5,3%). Vanaf 2019 was er een daling merkbaar in het voortschrijdend gemiddelde van de materiaalvoetafdruk. De materiaalvoetafdruk is het totaal aan primaire grondstoffen die wereldwijd ontgonnen worden voor de finale consumptie van goederen en diensten in het Vlaamse Gewest (Statistiek Vlaanderen, Materialenvoetafdruk, 2023; OVAM, 2023).

De **circulariteitsgraad** van het materiaalgebruik is de verhouding van het circulaire materiaalgebruik ten opzichte van het totale materiaalgebruik. Tussen 2014 en 2020 steeg de circulariteitsgraad voor Vlaanderen van 15,0% naar 16,3% door een sterke stijging in de hoeveelheid afval die op binnenlandse sites gerecycleerd werd (OVAM, Materiaalconsumptie door de Vlaamse

economie (DMC, 2024). Materialen storten of verbranden gaat lijnrecht in tegen de doelstelling van een circulaire economie: het materiaal wordt vernietigd of definitief uit de kringloop verwijderd. Daarom is het zinvol de hoeveelheid restafval zo veel mogelijk te beperken.

De **productiviteit van hulpbronnen** wordt berekend als de verhouding tussen het bbp en het verbruik van hulpbronnen, zoals energie, materialen, ruimte of water. De Vlaamse hulpbronproductiviteit is de afgelopen 10 jaar, over het algemeen, verbeterd voor alle vermelde productiefactoren, maar in vergelijking met andere Europese landen behoren we niet tot de koplopers (Departement Omgeving, Monitor Groene Economie, 2023).

Als onderdeel van de Green Deal publiceerde de Europese Commissie in 2019 verder zijn Farm to Fork-strategie. Die gaat uitgebreid in op de uitdagingen van duurzame voedselsystemen en erkent de onlosmakelijke banden tussen gezonde mensen, gezonde samenlevingen en een gezonde planeet. Klimaatverandering heeft een onmiskenbare impact op ons **landbouw- en voedselsysteem**. Het klimaat is voor de landbouw immers van cruciaal belang. De productie van de meeste voedsel- en voedergewassen is afhankelijk van de temperatuur, neerslag en de lengte en timing van de seizoenen en van bestuivers. Een temperatuurstijging van 2 °C zal tegen 2050 de opbrengst van geïrrigeerde korrelmaïs in Zuid-Europa naar verwachting met 10% doen dalen. Daarnaast wordt er geraamd dat de tarweopbrengsten in Zuid-Europa naar verwachting met gemiddeld 12% zullen dalen. Extreme droogte kostte de landbouw in 2018 alleen al in Frankrijk, Nederland en Duitsland meer dan 4,2 miljard euro. De kosten van bodemerosie in de EU bedragen meer dan 50 miljard euro per jaar. In de EU alleen al bevindt zich meer dan 80% van alle gebieden in de EU27 die naar schatting worden getroffen door matige tot ernstige bodemerosie in landbouwgebieden en natuurlijk grasland (Europese Commissie, Security, stability and sustainability, 2022).

De temperatuur in steden ligt doorgaans hoger dan in de omliggende landelijke gebieden, vooral 's nachts. Gemiddeld loopt dat verschil op tot enkele graden Celsius, maar er worden ook dagen genoteerd met uitschieters tot 7 à 8 °C en meer. **Hittegolven** treden daardoor frequenter én intenser op in steden. De zomer van 2020 liet op de meeste meetplaatsen in Vlaanderen de hoogste hittegolfgraadwaarden (HGD-)waarden noteren sinds het begin van de metingen. In het huidige klimaat blijkt dat 8% van de kwetsbare bevolking op zo'n extreem warme dag wordt blootgesteld aan gevoelstemperaturen waarbij ernstige gezondheidsschade te verwachten is. Onder invloed van de klimaatverandering kan dat tegen 2030 oplopen tot 31%, en vervolgens zelfs tot 81% in 2050 (Vlaamse milieumaatschappij, Hitte-eilanden in steden, 2023).

4.3.2 Milieu en biodiversiteit

In een recente evaluatie van de uitvoering van het milieubeleid heeft de Europese Commissie enkele aandachtspunten geïdentificeerd voor het Vlaamse Gewest, met name op vlak van biodiversiteit, luchtkwaliteit en waterbeheer (Europese Commissie, Evaluatie van de uitvoering van het milieubeleid, 2022). Wat **biodiversiteit** betreft, bevindt het overgrote deel van de soorten en habitats van de EU-Habitatrichtlijn zich in een (zeer) ongunstige staat van instandhouding. Ecosystemen en biodiversiteit staan onder hoge druk, onder meer als gevolg van toenemende menselijke activiteiten waaronder transportstromen, wonen, industrie- en landbouwactiviteiten en de hoge bevolkingsdichtheid en spreiding van de bebouwing. Bovendien is 75% van de mondiale voedselgewassen afhankelijk van bestuivers in de EU (Europese Commissie, De Green Deal, 2022). Tot bijna 15 miljard euro van de jaarlijkse landbouwproductie van de EU kan rechtstreeks worden toegeschreven aan insectbestuivers. 10% van de bijen- en vlindersoorten in Europa staat op het punt om uit te sterven en 33% daarvan gaat achteruit. 50% van gronden in de EU waar gewassen worden verbouwd die afhankelijk zijn van bestuivers, heeft te kampen met een bestuivingstekort (Europese Rekenkamer, 2019).

De uitstoot van **luchtverontreinigende stoffen** blijft een aanhoudende zorg met aanzienlijke gevolgen voor de gezondheid van de burgers, waarbij Europese grenswaarden op lokaal niveau worden overschreden (Departement Omgeving, 2019). Inzake **waterkwaliteit** wijst de Commissie op een ongunstige evolutie van nitraatconcentraties. Ze vraagt op dat vlak bijkomende maatregelen (Vlaamse Landmaatschappij, 2022). Specifieke cijfers over duurzaamheid en milieu in Vlaanderen zijn opgenomen in de overzichtstabel van deze omgevingsanalyse vanaf pagina 44 en op de webpagina van Statistiek Vlaanderen (Statistiek Vlaanderen, Milieu en natuur, 2024).

4.3.3 Ruimte en water

Voor de transitie naar een duurzame samenleving is ruimte een cruciale randvoorwaarde. We zien een toename van de totale oppervlakte aan **ruimtebeslag**. Tussen 2013 en 2022 nam het ruimtebeslag toe met ongeveer 15.000 hectare. De toename van het ruimtebeslag is het afgelopen decennium wel vertraagd en bedroeg in de periode 2019-2022 gemiddeld 3,8 hectare per dag (in vergelijking met bijvoorbeeld een gemiddelde van 5,0 hectare per dag in de periode 2016-2019) (Departement Omgeving, Ruimtebeslag, 2023).

De verharding van de oppervlakte van Vlaanderen nam toe van 14,2% in 2013 naar 15,3% in 2021. De afdichting van bodems zorgt voor een verminderde infiltratiecapaciteit met mogelijke overstromingen tot gevolg en een verstoring van de waterbalans (Departement Omgeving, Verharding, 2023).

Naast de reeds vastgestelde trend van dalende grondwaterstanden, zijn de effecten van de klimaatverandering duidelijk zichtbaar op de freatische³ **grondwaterstanden** (Dashboard Vlaamse Veerkracht, Grondwaterstand, 2024). Bekeken over de langere periode van 2000 tot 2022 vertoonde 50% van de freatische grondwaterlagen een daling en 23% een stijging. Het grondwater wordt vooral aangevuld in de winter, maar is ook afhankelijk van de neerslag en de hoeveelheid water die verdampt gedurende het hele jaar. De winterneerslag vertoont de recente decennia een stijging, maar dat wordt gecompenseerd door de algemene toename van de temperaturen en dus ook van de verdamping. Daardoor zal waterbeschikbaarheid voor verschillende maatschappelijke doeleinden (zowel economisch als ecologisch) steeds meer aandacht vergen.

Vandaag is 4,5% van de gebouwen in het Vlaamse Gewest mogelijk onderhevig aan **wateroverlast** als gevolg van korte maar erg hevige regenval. 0,7% van de gebouwen is overstroombaar door waterlopen die buiten hun oevers treden. Als de klimaatverandering zich de komende decennia doorzet, kunnen door meer extreme neerslag (in de zomer) of bij langer aanhoudende neerslag (in de winter) extra gebouwen bedreigd worden door wateroverlast of overstromingen. Uitgaande van het hoogimpactscenario kan het aandeel gebouwen dat met wateroverlast of overstroming geconfronteerd wordt, gemiddeld over het Vlaamse Gewest bijna verdubbelen. Daarnaast is onze korte kuststreek van 67 km een dichtbevolkte en drukbezochte regio die uiterst kwetsbaar is voor zware stormvloedenvanuit de zee. De voorspelde stijging van de zeespiegel (met een verwachte toename van het stormvloedniveau met 30 cm tegen 2050 en 80 cm tegen 2100 langs onze kust) benadrukt de noodzaak van aandacht voor waterbeheersing, niet alleen landinwaarts, maar ook langs de kustlijn (Vlaamse Milieumaatschappij, Zeespiegelstijging, 2023).

4.3.4 Mobiliteit

De transitie naar een duurzame mobiliteit betekent dat we een evenwicht vinden tussen economische, sociale (veiligheid, gezondheid, vervoersarmoede) en ecologische (emissies van broeikasgassen, milieuhinder, materiaalgebruik, ruimte-inname ...) aspecten van mobiliteit. Mobiliteitskeuzes van vandaag en morgen hebben een impact op de maatschappij en de omgeving. Zo zien we nu al een impact van de elektrificatie op de materiaalbehoefte en de benodigde

---

³ Freatische grondwaterlagen zijn grondwaterlagen die ondiep liggen en die gevoed worden door insijpelend hemelwater.

infrastructuur. Om de beoogde emissiereductie tegen 2030 te kunnen halen, zet Vlaanderen zowel in op de vermindering van het aantal gereden kilometers als op de vermindering van de uitstoot per afgelegde kilometer (Vlaamse overheid, Ontwerp Vlaams Energie- en Klimaatplan 2021-2030, 2023).

Het **aantal gereden kilometers** kan in de eerste plaats verminderd worden door een verschuiving van het personen- en vrachtverkeer over de weg naar vervoer met andere modi, zoals het openbaar vervoer of de fiets voor personenvervoer, of het spoor en de binnenvaart voor vrachtvervoer. Verder wordt ingezet op de reductie van de mobiliteitsvraag in het algemeen door gedragsveranderingen, zoals het stimuleren van telewerken, efficiëntiewinsten in de logistiek of het verminderen van thuisleveringen via bewustwording bij consumenten. Tot slot heeft de ruimtelijke ordening een impact op het aantal gereden kilometers, denk maar aan woon- en werkplekken die nabij collectieve vervoersknooppunten liggen (Vlaamse overheid, Ontwerp Vlaams Energie- en Klimaatplan 2021-2030, 2023).

Om de vermindering van de uitstoot per afgelegde kilometer te realiseren, wordt de komende jaren volop ingezet op de **vergroening van het personen- en vrachtvervoer**. Voor personenwagens is het cruciaal dat de komende jaren het aanbod aan zero-emissievoertuigen toeneemt, ook in de goedkopere segmenten (Vlaamse overheid, Ontwerp Vlaams Energie- en Klimaatplan 2021-2030, 2023). In februari 2024 bedroeg het jaargemiddelde van de **filezwaarte** op de hoofdwegen in het Vlaamse Gewest 869 kilometeruren per werkdag. Dat betekent dat er in de twaalf voorafgaande maanden elke werkdag gemiddeld 869 kilometer file was gedurende één uur lang. De filezwaarte is de voorbije jaren blijven stijgen, met een piek in mei 2018. In de daaropvolgende periode was er een beperkte daling, gevolgd door een zeer sterke daling vanaf maart 2020 als gevolg van de coronacrisis. In april 2021 steeg het jaargemiddelde van de filezwaarte voor het eerst sinds het begin van de coronacrisis. Sinds maart 2023 ligt het jaargemiddelde weer boven het niveau van voor de coronacrisis, maar het stijgt verder door tot vandaag (Statistiek Vlaanderen, Filezwaarte, 2024).

De verwachting dat er op mobiliteitsvlak de komende jaren weinig zal veranderen, wordt bevestigd door het Federaal Planbureau (FPB) dat in samenwerking met de FOD Mobiliteit en Vervoer zijn vooruitzichten voor de transportvraag tegen 2040 heeft gepubliceerd. Die bevestigen eerdere prognoses van een verzadiging van de vraag naar personenvervoer. Het goederenvervoer blijft echter sterk groeien, aangedreven door de internationale handel. Het wegvervoer blijft dominant voor zowel personen als goederen. Met een verwachte toename van ongeveer een vijfde meer vrachtwagens op de wegen tegen 2040 voorspelt het FPB een daling van de snelheid op het wegennet als gevolg van de **verkeerscongestie**. Tijdens de spitsuren daalt die snelheid met 10% tot 11% op de belangrijkste assen in en rond de agglomeraties Antwerpen, Brussel en Gent, en 6% elders in België (Federaal Planbureau, Vooruitzichten van de transportvraag in België tegen 2040, 2022).

De uitstoot van broeikasgassen van de transportsector bedroeg in 2021 16,0 Mton CO₂-eq of 37% van de totale Vlaamse ESR⁴-broeikasgasemissies. De emissies van het personen- en goederenvervoer over de weg maken het grootste aandeel uit van de emissies in de transportsector. Daarnaast zijn er de emissies van spoorverkeer, binnenlandse scheepvaart gasstations en off-roadvoertuigen in zee- en luchthavens (Vlaamse overheid, VEKP-voortgangsrapport 2023, 2023).

Het aantal voertuigkilometers dat afgelegd werd met personenwagens, vertoonde in de periode 2005-2019 een groei van 9%. Ten gevolge van de COVID-19-crisis werd in 2020 een terugval van die

---

⁴ Effort Sharing Regulation met als doel om de broeikasgasemissies in sectoren die niet onder het Europese emissiehandelssysteem vallen, zoals transport, landbouw en gebouwen, te verminderen.

voertuigkilometers vastgesteld met 22% in vergelijking met 2019. In 2021 werd na de geleidelijke afbouw van de COVID-maatregelen weer een toename van de voertuigkilometers van personenwagens vastgesteld. Het aantal afgelegde kilometers bleef wel onder het niveau van 2019 (Vlaamse overheid, VEKP-voortgangsrapport 2023, 2023).

In de periode 2005-2019 bedroeg de groei in voertuigkilometers voor bestelwagens en vrachtwagens respectievelijk 27% en 3%. De COVID-19-crisis in 2020 heeft geleid tot een terugval in voertuigkilometers voor bestelwagens en vrachtwagens met respectievelijk 19% en 5% in vergelijking met 2019. In 2021 is de activiteit van het vrachtverkeer weer toegenomen tot rond het niveau van 2019 (Vlaamse overheid, VEKP-voortgangsrapport, 2023).

Uit de Verkeersveiligheidsbarometer van VIAS blijkt ten slotte dat het aantal dodelijke **verkeersslachtoffers** in Vlaanderen in 2023 is gedaald met 3,7% ten opzichte van 2022. Dat is het laagste aantal verkeersdoden, op het coronajaar 2020 na. Dat betekent een daling met 43 verkeersdoden in vergelijking met het pre-coronajaar 2019. Daarnaast is het belangrijk om de stijging van het aantal letselgevallen en verkeersslachtoffers te benadrukken. Die cijfers zijn in 2023 met 2,3% gedaald tot 22.693 letselgevallen en met 2,1% gedaald tot 27.580 verkeersslachtoffers ten opzichte van 2022. Het aantal letselgevallen komt daarmee iets onder het niveau van 2019 (voor de coronacrisis) uit. (VIAS Instituut, 2024).

4.4 De digitale dimensie

De digitale dimensie gaat over de manier waarop we in dit digitale tijdperk leven, werken, leren, denken en met elkaar omgaan. De voortdurende **versnelling van technologische ontwikkelingen** en de wereldwijde **digitale hyperconnectiviteit** benadrukken het groeiende belang van deze dimensie, die zowel een kans als een uitdaging is, zoals duidelijk weergegeven in het Strategic Foresight Report van de Europese Commissie (Europese Commissie, Strategic Foresight Report, 2023). Denk bijvoorbeeld aan het internet der dingen, smarthome- en smartcitytechnologieën, het gebruik van big data, virtual reality en artificiële intelligentie, quantum computing enzovoort. Die digitale vooruitgang vervaagt de grenzen tussen de fysieke en virtuele wereld en tussen mens en machine. Hij veroorzaakt een grondige hertekening van de fundamenten van onze maatschappij en economie.

Naast risico's, zoals de verspreiding van fake news, mass surveillance, ongewenste beïnvloeding en cybercriminaliteit, brengt digitalisering ook heel wat **economische opportuniteiten** met zich mee voor groei, innovatie, toegankelijkheid en efficiëntie. Daarnaast kan digitalisering een positieve impact hebben op ons persoonlijke leven door ons nieuwe informatie te geven, ons te connecteren met anderen, data ter beschikking te stellen en ons het leven makkelijker te maken via slimme toepassingen. Dat heeft niet alleen verstrekkende gevolgen voor onszelf, maar ook voor de beleidskaders die we hanteren (Europese Commissie, Digital single market for Europa, 2022).

Op het gebied van digitalisering vormt de DESI-index (Digital Economy and Society) een interessante index om Europese landen te vergelijken. Een onderzoek van van der Linden et al. (2022) splitste de DESI-index uit voor Vlaanderen met een focus op **digitale dienstverlening van de overheid**. Net zoals in 2022 staat Vlaanderen in 2023 volgens de DESI-index op de tiende plaats (plaats dertien in 2021). Hoewel het nog steeds een verschil van vier procentpunten heeft ten opzichte van de Europese top 5, is de voorsprong op het Europese gemiddelde dit jaar wel met één procentpunt afgenomen (van der Linden et al., 2023). Tegenover andere landen blinkt Vlaanderen als regio vooral uit in de digitaliseringsgraad van zijn bedrijven. Zo geeft het Digital Decade Rapport van België aan dat 77% van de Belgische kmo's een basisdigitalisering bezit tegenover het EU-gemiddelde van 69%. Dat is vrijwel zeker mede te danken aan het intensieve digitaliseringsbeleid richting bedrijven in Vlaanderen. Verbetering is nog mogelijk op het vlak van

e-governmentgebruikers: nog lang niet alle Vlamingen gebruiken de digitale overheid. Daarnaast is de maturiteit op het gebied van open data minder dan het Europese gemiddelde (Europese Commissie, Country reports BE - Digital Decade report, 2023).

Verder beschikte 54% van de inwoners van het Vlaamse Gewest met een leeftijd tussen 16 en 74 jaar over ten minste **digitale basisvaardigheden** (Statistiek Vlaanderen, Digitale vaardigheden bij burgers, 2022). Die cijfers vormen een contrast met het Europees gestelde doel om tegen 2030 80% te bereiken (Europese Commissie, Report on the state of the Digital Decade, 2023). Dat impliceert dat individuen beschikken over de nodige basisvaardigheden op het vlak van het opzoeken en controleren van online informatie, het online communiceren, het gebruiken van software, het beheren van persoonlijke gegevens op het internet en het oplossen van problemen of het omgaan met computers of elektronische apparaten. Meer gevorderde vaardigheden bij al die aspecten werden waargenomen bij 26% van de bevolking. Daartegenover staat dat 46% van de bevolking van 16 tot 74 jaar de nodige digitale basisvaardigheden mist: 37% heeft lage digitale vaardigheden en 8% heeft geen digitale vaardigheden of heeft geen internet gebruikt in de voorbije drie maanden. De digitale vaardigheden nemen af met de leeftijd en nemen toe met de scholingsgraad en het inkomen. Bij de 55- tot 74-jarigen had 64% in 2021 geen digitale basisvaardigheden, bij de laaggeschoolden was dat 75% en bij de mensen met een inkomen onder de 1499 euro 69%. Naar geslacht en geboorteland zijn de verschillen klein (Statistiek Vlaanderen, Digitale vaardigheden bij burgers, 2022).

De afgelopen jaren steeg het aandeel Vlamingen dat **de overheid via het internet** contacteert, sterk. In 2008 gebruikte iets meer dan een kwart van de inwoners van het Vlaamse Gewest tussen 16 en 74 jaar het internet om contact te nemen met de overheid, in 2009 ging het om 43%. In 2023 was dat 73%. In 2023 gebruikte 60% het voorgaande jaar het internet om informatie over zichzelf op te zoeken (zoals informatie in verband met het pensioen, gezondheid, corona-app...). 30% gebruikte het internet om informatie op te zoeken in openbare databanken (zoals informatie over beschikbaarheid van boeken in openbare bibliotheken, kadastrale registers, ondernemingsregisters...). Verder gebruikte 52% het internet om algemene informatie te verwerven (zoals over diensten, uitkeringen, rechten, wetten, openingstijden). Er zijn, net zoals inzake digitale vaardigheden, uitgesproken verschillen in het gebruik van het internet bij contacten met de overheid naargelang het opleidingsniveau. Zo lag het aandeel in 2023 bij hooggeschoolden op 88%, bij laaggeschoolden was dat 51%. Daarnaast maken 25- tot 54-jarigen het vaakst gebruik van het internet in hun contacten met de overheid. In 2021 ging het om 80% van de 25- tot 54-jarigen tegenover 66% van de 55-plussers en 65% van de 16- tot 24-jarigen (Statistiek Vlaanderen, Digitale overheid, 2024).

Uit de DESI-index 2023 blijkt dat België, en dus ook Vlaanderen, goed scoort op het vlak van de **integratie van digitale technologie in de economie**. België bekleedt de zesde plaats tussen de Europese landen (van der Linden et al., 2023). Toch is er nog heel wat groeiruimte: uit de AI-barometer 2022 blijkt bijvoorbeeld dat driekwart van de bedrijven niet expliciet met een AI-applicatie bezig is en dat de meeste bedrijven dat ook niet plannen (Andries et al., 2023), en uit de barometer cybersecurity (CS) 2022 blijkt dat slechts één bedrijf op de vijf over een CS-plan beschikt (Andries et al., 2022).

4.5 De maatschappelijke dimensie

De maatschappelijke dimensie heeft betrekking op de persoonsgebonden materies waar de Vlaamse gemeenschap voor bevoegd is. Die omvatten cultuur, onderwijs, gezondheidszorg, bijstand aan personen en justitie. Aangezien de focus in de voorgaande veerkrachtdimensies vooral op de Vlaamse gewestbevoegdheden lag, werd ervoor gekozen om deze vijfde dimensie toe te voegen.

4.5.1 Bevolking

In 2022 vestigden zich 47.879 meerderjarige personen van buitenlandse herkomst in het Vlaamse Gewest. Sinds 2016 liggen de instroomcijfers iets hoger dan de jaren voordien vanwege de uitbreiding van die doelgroep. Door de coronapandemie en het sluiten van de grenzen lag de instroom in 2020 en 2021 een heel stuk lager (agentschap integratie & inburgering, 2023). In 2022 is die opnieuw gestegen tot boven het niveau van 2018, maar lager gebleven dan het niveau van 2019. Van de personen van buitenlandse herkomst ondertekenden 20.754 in 2022 een **inburgeringscontract** in Vlaanderen of Brussel. Dat is een daling met 10% ten opzichte van 2021 (Doyen & Buyschaert, 2022).

Op 1 januari 2023 telde Vlaanderen 6.774.807 inwoners. Tussen 2000 en 2023 groeide de bevolking met 14%. Volgens het Federaal Planbureau zal Vlaanderen in 2070 8 miljoen inwoners tellen met een gemiddelde jaarlijkse groei (27.000 inwoners per jaar) die iets lager ligt dan de afgelopen dertig jaar (30.000 inwoners per jaar) (Federaal Planbureau, Bevolkingsvooruitzichten 2022-2070, 2022). Ook het brutogeboortecijfer en het brutosterftecijfer zijn belangrijke onderliggende factoren voor **bevolkingsgroei**. In 2022 lag het aantal geboorten per 1.000 inwoners in het Vlaamse Gewest op 9,4, wat iets lager is dan in het Waalse Gewest (9,7 per 1.000 inwoners) en beduidend lager in vergelijking met het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (12 per 1000 inwoners). Sinds 2010 is het brutogeboortecijfer in de drie gewesten gedaald. Alleen in 2021 was er een lichte stijging van het brutogeboortecijfer in het Vlaamse en Waalse Gewest (Statistiek Vlaanderen, Geboorten, 2022).

Het brutosterftecijfer in het Vlaamse Gewest bedroeg in 2022 daarentegen 10 overlijdens per 1.000 inwoners. In het Waalse Gewest lag dat brutosterftecijfer hoger (10,9 per 1000 inwoners), in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest lager (7,2 per 1000 inwoners). In het Vlaamse Gewest waren er tussen 2000 en 2022 trouwens nooit meer dan 10 overlijdens per 1000 inwoners. Alleen in 2020 lag het brutosterftecijfer op 10,7, met een hoog aantal overlijdens ten gevolge van de COVID-19-pandemie (Statistiek Vlaanderen, Sterfte, 2022).

Begin 2023 woonden er in het Vlaamse Gewest ongeveer 4.993.000 personen van Belgische herkomst en 1.782.000 personen van buitenlandse herkomst. Terwijl het aandeel van personen van buitenlandse herkomst in 2000 nog op 10% lag, maakten ze in 2023 26% uit van de totale bevolking. Het aandeel personen van buitenlandse herkomst ligt het hoogst in de grootsteden Antwerpen en Gent, in de grensstreek met Nederland van de provincies Antwerpen en Limburg, in Midden-Limburg en in de rand rond Brussel. Ook in de centrumsteden is er een relatief hoog aandeel personen van buitenlandse herkomst (Statistiek Vlaanderen, Bevolking naar herkomst, 2023).

In 2022 woonde bijna 58% van de Belgische bevolking in het Vlaamse Gewest, 32% in het Waalse Gewest en 10,6% in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Op basis van de huidige bevolkingsvooruitzichten bedraagt die spreiding in 2070 respectievelijk 61%, 30% en 9,4%. Een belangrijke onderliggende trend daarbij is de verdere **vergrijzing** (STATBEL, Bevolkingsvooruitzichten, 2023).

In 2022 bedroeg de **levensverwachting** bij geboorte voor de hele wettelijke bevolking in het Vlaamse Gewest 82,6 jaar. Bij mannen ging het om 80,7 jaar, bij vrouwen om 84,6 jaar. In dat jaar was de levensverwachting bij geboorte voor vrouwen dus 3,9 jaar hoger dan voor mannen (Statistiek Vlaanderen, Levensverwachting, 2023).

Het aandeel 67-plussers zal naar verwachting met 22% toenemen tussen 2020 en 2030, wat een iets sterkere groei is dan de waargenomen groei van 20% tussen 2010 en 2020. In 2030 wordt geschat dat het aantal inwoners van 67 jaar of ouder in het Vlaamse Gewest bijna 1,47 miljoen zal bedragen. Het aandeel 67-plussers in de totale bevolking zal zo stijgen van 18% in 2020 tot 21% in 2030 (Statistiek Vlaanderen, Bevolkingsvooruitzichten: 67-plussers, 2021).

Als resultaat van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de vergrijzing en een forse toename in echtscheidingscijfers, waren **alleenwonenden** het meest voorkomende huishoudtype in 2023. Tussen 2000 en 2023 steeg het aandeel alleenwonenden van 27% naar 33%. Tussen 2003 en 2023 daalde het aandeel huishoudens van getrouwde koppels met kind(eren) van 31% naar 20%. Het aandeel huishoudens van ongetrouwde koppels met kind(eren) steeg in die periode van 3% naar 8%. Er wordt verwacht dat tussen 2020 en 2030 vooral het aantal huishoudens dat bestaat uit één persoon en uit twee personen, zal toenemen met respectievelijk 15% en 6% (Statistiek Vlaanderen, Huishoudtypes, 2023). Parallel met die trend van een dalende huishoudomvang zien we een toenemend aandeel van appartementen in de Vlaamse woningvoorraad. Het aandeel steeg met meer dan 10 procentpunten, van 17% in 1995 naar 28,8% in 2023. Voor alle andere woningtypes neemt het aandeel af, met de sterkste afname voor rijhuizen. Daar zien we een daling van 27% naar 21% (Statistiek Vlaanderen, Woningvoorraad, 2023). Huizen en appartementen zijn de laatste jaren fors duurder geworden. In 2010 bedroeg de mediaanprijs bij de verkoop van een huis 203.000 euro, in 2022 was dat bedrag al opgelopen tot 315.000 euro. Voor appartementen steeg de mediaanprijs van 150.000 euro in 2010 tot 235.000 euro in 2022 (Statistiek Vlaanderen, Woningprijs, 2023).

4.5.2 Scholing en onderwijs

Vlaanderen **investeert veel in onderwijs**. Terwijl de EU27 5% van het bbp uitgeeft aan onderwijs, investeert Vlaanderen 6,6% (Europese Commissie, European Education and Training Monitor: België, 2023). Dat komt voor 2023 overeen met 25% van alle uitgaven van de Vlaamse overheid. Daarvan gaat 35% naar het basisonderwijs, 36,2% naar het secundair onderwijs, 16,2% naar het hoger onderwijs, 3,6% naar het volwassenenonderwijs en 2,1% naar het deeltijds kunstonderwijs. 6,9% van het budget is niet gebonden aan een onderwijsniveau (Departement Onderwijs en Vorming, Vlaams onderwijs in cijfers, 2023). Salarissen van het onderwijspersoneel vormen 69% van alle uitgaven voor onderwijs. Werkingskosten (26%), investeringen (4%) en andere kosten (1%) vervolledigen het budget (Statistiek Vlaanderen, Onderwijsbegroting, 2024).

De **demografische evoluties** in Vlaanderen tekenen zich ook af in het onderwijs. In het schooljaar 2022-2023 telde het Vlaamse basis- en secundair onderwijs iets meer dan 1,2 miljoen leerlingen. Het aantal leerlingen in het basisonderwijs (kleuter- en lager onderwijs) vertoonde de afgelopen jaren een daling, al was er voor het schooljaar 2022-2023 een lichte stijging merkbaar. Het aantal leerlingen in zowel het secundair als het hoger onderwijs neemt al enkele jaren toe. Hoewel de cijfers schommelen in het deeltijds kunstonderwijs, is daar ook een positieve trend waarneembaar (Statistiek Vlaanderen, Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs, 2023; Schoolbevolking deeltijds kunstonderwijs, 2023; Schoolbevolking hoger onderwijs, 2023).

Het aantal **personeelsleden** is in alle opleidingsvormen toegenomen tussen 2016-2017 en 2021-2022 (Departement Onderwijs en Vorming, Vlaams onderwijs in cijfers, 2023). Toch blijft Vlaanderen geconfronteerd met een lerarentekort. In het eerste kwartaal van 2022 was er een vacaturegraad in Vlaanderen van 3%, terwijl het EU-gemiddelde in dezelfde periode slechts 1,7% bedroeg (Europese Commissie, European Education and Training Monitor: België, 2023; STATBEL, België in cijfers: Arbeidsmarkt, 2023). Een afname van die krapte is op korte termijn niet in zicht: de aanwervingsbehoefte blijft ook de komende jaren groot (Departement Onderwijs en Vorming, Omgevingsanalyse, 2023).

Vlaanderen scoort zeer goed op het vlak van **deelname aan onderwijs en opvang voor jonge kinderen**, met een deelname van 99,6% in 2021, tegenover 93,0% voor de EU27 (Europese Commissie, European Education and Training Monitor: België, 2023; Statistiek Vlaanderen, Aanwezigheid kleuters in kleuteronderwijs, 2023).

Verontrustend is wel de dalende trend in de **leeruitkomsten**. De PISA-resultaten tonen een duidelijke dalende trend in de gemiddelde prestaties van Vlaamse 15-jarigen voor lezen, wiskunde en wetenschappen. Voor wiskunde zijn er zelfs slechts twee landen die een sterkere daling vertonen in hun gemiddelde prestatie tussen 2003 en 2022. Het verschil tussen de zwakste en de sterkste leerlingen is in Vlaanderen groter dan gemiddeld voor de drie domeinen. In Vlaanderen wordt het verschil in score meer dan gemiddeld mee verklaard door de sociaaleconomische thuissituatie en thuistaal: kansarme leerlingen en leerlingen die thuis geen Nederlands spreken, scoren beduidend minder goed (UGent, Vlaams Rapport PISA, 2022).

Een gelijkaardig beeld kan geschetst worden voor het lager onderwijs op basis van TIMMS (Trends in International Mathematics and Science Study) en PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study). Volgens PIRLS gaan Vlaamse leerlingen uit het vierde leerjaar sterk achteruit voor begrijpend lezen ten opzichte van de meting in 2016 en de meting 2006. Leerlingen in 2021 hadden tien maanden meer nodig om hetzelfde niveau te bereiken als in 2006. Alleen Nederland en Finland zijn nog sterker achteruitgegaan (Departement Onderwijs en Vorming, 2023).

Op het vlak van **vroegtijdig schoolverlaten** (het aandeel 18-24-jarigen zonder diploma secundair onderwijs en niet langer in onderwijs) scoort Vlaanderen in 2021 met 5,3% beter dan het Europese gemiddelde van 9,7%. In 2022 was dat 4,9% (Europese Commissie, European Education and Training Monitor: België, 2023; STATBEL, België in cijfers: Vroegtijdige schoolverlaters, 2023). De trend is dalend sinds de eerste rapportage in 2000. Een belangrijke nuance is wel dat gebruikgemaakt wordt van de EAK-indicator 'early school leavers', gebaseerd op een steekproef bij de Belgische bevolking. Als het percentage berekend wordt op basis van de administratieve data, bedraagt het aandeel vroegtijdige schoolverlaters 14,1% (schooljaar 2021-2022), een percentage dat relatief stabiel blijft sinds 2011 (Vlaamse overheid, Dataloep: Vlaanderen is onderwijs en vorming, 2024). Positief is wel dat steeds meer schoolverlaters zich inschrijven voor een tweedekansleerweg (Departement Onderwijs en vorming, 2022).

De **scholingsgraad** neemt in Vlaanderen stelselmatig toe. Terwijl in 1999 25,2% van de 25- tot 64-jarigen in Vlaanderen hooggeschoold (diploma hoger onderwijs) was, gaat het in 2022 om 46,7% (Statistiek Vlaanderen, Bevolking naar onderwijsniveau, 2023). Het aandeel afgestudeerden hoger onderwijs (25-34 jaar) ligt ook boven het Europese gemiddelde van 41,2% in 2022 (Europese Commissie, European Education and Training Monitor: België, 2023).

Het aandeel middengeschoolden (diploma secundair onderwijs of het postsecundair niet-hoger onderwijs) is ook toegenomen van 36,7% in 2005 naar 38,7% in 2022. Het aandeel kortgeschoolden is logischerwijze afgenomen: in 2022 beschikte nog 14,6% niet over een eindiploma van het secundair onderwijs (Statistiek Vlaanderen, Bevolking naar onderwijsniveau, 2023). Aansluitend is 15% van de volwassen Vlamingen laaggeletterd: meer dan een half miljoen Vlamingen kampt met andere woorden met een duidelijk geletterdheidsprobleem. Dat komt overeen met het OESO-gemiddelde (UGent, Vaardig genoeg voor de 21ste eeuw?, 2013).

Levenslang leren heeft beperkte ingang gevonden in Vlaanderen. In 2022 nam 10,7% van de inwoners van het Vlaamse Gewest tussen 25 en 64 jaar deel aan een opleiding, zowel binnen als buiten het reguliere onderwijs, gedurende de vier weken die voorafgaan aan de bevraging. In de periode 2006-2022 schommelde de opleidingsdeelname telkens tussen 7,0% en 10,8%. In 2021 (10,8%) lag het aandeel nagenoeg even hoog als in 2022. Als er wordt gevraagd naar het volgen van een opleiding in de afgelopen twaalf maanden in plaats van de afgelopen vier weken, ligt het aandeel hoger en kwam het uit op 22,4% in 2022. Dat is een stijging van 1,6 procentpunten ten opzichte van 2021 (Statistiek Vlaanderen, Levenslang leren (opleidingsdeelname), 2023).

Opleidingsdeelname vertoonde in 2022 een duidelijk verschil naar onderwijsniveau. Hooggeschoolden namen aanzienlijk vaker deel (16,4%) dan laaggeschoolden (3,9%) en middengeschoolden (6,3%). De variatie in opleidingsdeelname strekt zich ook uit naar de socio-

economische positie. Werklozen (18,5%) participeerden het vaakst, meer dan de werkenden (11,1%). De groep niet-beroepsactieven, die bestaat uit personen die niet werken en ook niet actief op zoek zijn naar een baan, nam het minst vaak deel aan een opleiding (8,1%) (Statistiek Vlaanderen, Levenslang leren (opleidingsdeelname), 2023).

Bij vergelijking met andere regio's in België zien we dat in het Vlaamse Gewest (10,7%) in 2022 een hoger aandeel 25- tot 64-jarigen deelnam aan een opleiding dan in het Waalse Gewest (8,1%), maar een lager aandeel dan in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (14,2%). Terwijl in de EU-landen in het jaar 2022 gemiddeld 11,9% van de inwoners een opleiding volgde, lag dat percentage slechts licht hoger dan het percentage in het Vlaamse Gewest. Tussen de EU-landen zijn er grote verschillen. Zo nam in Zweden 36,2% deel aan een opleiding, terwijl het in Bulgarije slechts om 1,7% ging (Statistiek Vlaanderen, Levenslang leren (opleidingsdeelname), 2023).

4.5.3 Welzijn en gezondheid

Ruim 80% van de Vlamingen vindt zijn eigen gezondheid goed tot zeer goed. Dat cijfer blijft al geruime tijd hetzelfde. Een op de drie Vlamingen rapporteert wel een langdurige ziekte, een gezondheidsprobleem of een beperking. Binnen die groep heeft 51% een hulpnood. Dat is vooral het geval bij 65-plussers, vrouwen, personen met een Belgische herkomst, laagopgeleiden en personen met een laag netto maandelijks huishoudinkomen. Van de Vlamingen met een hulpnood vanwege een langdurige ziekte, een gezondheidsprobleem of een beperking doet 69% een beroep op mantelzorg, 10% ontvangt hulp van een zorgvrijwilliger en 73% ontvangt professionele hulp. Ook heeft 9% van de Vlamingen een hulpnood waar niet aan voldaan wordt via informele of formele hulp. Het gaat dan vooral om personen jonger dan 65 jaar, mannen en personen met een buitenlandse herkomst (Bracke, et al., 2022).

Daarnaast stellen we een sociale gradiënt vast: mensen met een lager opleidings- of inkomensniveau hebben minder gezonde **voedingsgewoonten** en vertonen, in vergelijking met andere bevolkingsgroepen, vaker overgewicht en aandoeningen die (mede) het gevolg zijn van een ongezonde leefstijl. De toegang tot een gezond en betaalbaar voedingspatroon vormt een drempel voor Vlamingen in een maatschappelijk kwetsbare positie (Vlaams Instituut Gezond Leven, 2023).

Cijfers tonen aan dat het percentage van de Vlaamse bevolking dat zich onder de **armoededrempel** bevindt, het voorbije decennium altijd rond de 10 à 11% schommelde, zonder significante dalende trend. Tussen 2019 en 2022 lijkt dat cijfer eerder te dalen dan te stijgen, maar vanwege een gewijzigde methodologie kunnen daar voorlopig weinig conclusies aan vastgeknoopt worden (Statistiek Vlaanderen, Bevolking onder de armoededrempel, 2024). Bij gezinnen met jonge kinderen (tussen 0 en 3 jaar) stijgt kansarmoede gestaag. In 2020 was één op de zeven kansarm tegenover één op de twaalf in 2008. In 2021 was er wel een lichte daling van dat cijfer: toen leefde 12,7% in kansarmoede (Agentschap Opgroei, 2022).

Ook andere indicatoren, zoals de cijfers van de voedselbanken, zijn zorgwekkend. In 2023 deden gemiddeld 213.873 mensen maandelijks een beroep op voedselhulp via de verenigingen die bij de voedselbanken aangesloten zijn. Dat is een voortzetting van de stijging van de laatste 25 jaar. Het volume van de te verdelen levensmiddelen bij de voedselbanken groeide echter niet in dezelfde mate mee. Om aan de groeiende vraag te voldoen, moest de Federatie daarom zelf 1.311 ton voedsel aankopen (+3,2% ten opzichte van 2022 en +65% in vergelijking met 2020). In totaal slaagden de Voedselbanken erin om 23.571 ton voedsel uit te delen in 2023 (+2% ten opzichte van 2022).

Milieuverstoringen en verontreinigende stoffen in de omgeving en in de producten die we gebruiken, hebben gevolgen voor onze gezondheid en levenskwaliteit. In Vlaanderen zijn luchtverontreiniging door fijnstof en stikstofdioxide, hormoonverstorende stoffen en verkeersgeluid de milieuverstoringen met het grootste effect op onze gezondheid. In 2021 gingen in het Vlaamse Gewest door de impact van fijnstof potentieel 153 gezonde levensjaren verloren

per 10.000 persoonsjaren. Dat betekent dat de gemiddelde inwoner 15 maanden minder lang gezond blijft door de blootstelling aan fijnstof (Statistiek Vlaanderen, Verloren gezonde levensjaren door fijn stof, 2023).

Verder staat zowel de vitaliteit als de **psychische gezondheid** bij Vlaamse ouders onder toenemende druk. De gemiddelde score voor vitaliteit (weergegeven op een schaal van 0 tot 100) nam af van 62,7 in 2016 tot 58,9 in 2021. Ook voor psychische gezondheid was er bij Vlaamse ouders een (weliswaar lichtere) daling van 69,9 in 2016 tot 68,7 in 2021 (Bronselaeer, 2021).

Na een toenemende **levenstevredenheid** in de zomer en het najaar van 2021 liet de impact van de vierde en vijfde coronagolf zich sterk voelen. De levenstevredenheid in Vlaanderen daalde fors naar het laagste peil sinds de start van de pandemie. In 2022 veerde die tevredenheid weer op naar het peil van de maanden vóór de nieuwe golven. Gevraagd naar de tevredenheid met het leven in het algemeen gaven de inwoners van het Vlaamse Gewest van 18 jaar en ouder zichzelf in het najaar van 2023 een gemiddelde score van 7,3/10, vergelijkbaar met de scores uit voorgaande metingen. Een hogere levenstevredenheid is er bij ouderen, samenwonenden met een partner (en/of zonder kinderen) en hooggeschoolden (Statistiek Vlaanderen, Algemene levenstevredenheid, 2024).

Dezelfde tendens deed zich voor inzake de **tevredenheid met de sociale contacten**: na de vierde en vijfde golf van de coronapandemie herstelde die tevredenheid zich (+28,5%) tot boven het niveau van juni 2021. In november 2023 geeft 80,7% van de bevolking van 18 jaar en ouder aan tevreden te zijn over de sociale contacten. Dat is een lichte daling ten opzichte van een jaar eerder, toen 83,1% van de bevolking aangaf tevreden te zijn. (Dashboard Vlaamse Veerkracht, Tevredenheid sociale contacten, 2024).

Op het vlak van **eenzaamheid** zien we een gelijkaardige beweging. De vierde coronagolf wakkerde de gevoelens van eenzaamheid aan, waarbij 31% van de volwassenen ernstige gevoelens van eenzaamheid had. In maart 2022 lagen de verhoudingen over heel de lijn weer positiever. 48,4% van de Vlamingen had geen gevoelens van eenzaamheid (meer). De groep die middelmatige of ernstige gevoelens van eenzaamheid had, daalde naar respectievelijk 31,2% en 20,4% (Dashboard Vlaamse Veerkracht, Eenzaamheid, 2022).

In 2022 gaf 91% van de **jongeren** aan dat ze zich tevreden voelen met hun leven en 83% rapporteert een goede tot uitstekende gezondheid. In vergelijking met hun situatie voor de COVID-pandemie rapporteren jongeren wel vaker mentale klachten. In 2022 voelde 31% zich meermaals per week zenuwachtig (22% in 2018) en rapporteerde 32% meermaals per week moeilijkheden met inslapen te hebben (27% in 2018). Ook bij verschillende fysieke klachten is er een duidelijke toename: 19% voelde in 2022 meermaals per week hoofdpijn (12% in 2018) en 15% voelde meermaals per week duizeligheid (9% in 2018). Ook geeft 16% aan zich eenzaam te voelen. Het mentale en fysieke welzijn bleek minder goed bij meisjes dan bij jongens en was minder goed bij toenemende leeftijd. Het mentale en sociale welzijn bleek ook beter bij jongeren uit het aso dan bij jongeren uit het bso en het tso (Schrijvers et al., 2023).

De **toegankelijkheid** van professionele zorg staat in verschillende sectoren onder druk. Een onevenwicht tussen de (toenemende) vraag naar hulp en ondersteuning en een te beperkt of krimpend aanbod ligt doorgaans aan de basis. Aan de vraagzijde blijkt bijvoorbeeld dat bijna 18% van de bevolking in het Vlaamse Gewest in 2022 in de ziekteverzekering het statuut van een persoon met een chronische aandoening heeft. Dat aandeel nam de voorbije jaren steeds toe, wat deels samenhangt met de veroudering van de bevolking. De toename van 13,3% in 2021 tot 17,6% in 2022 is mogelijk een gevolg van een uitzonderingsbepaling die vanwege de COVID-19-pandemie werd ingevoerd (Statistiek Vlaanderen, Statuut chronische aandoening, 2023). Daarnaast worden zorgvragen steeds complexer vanwege een stijgende multimorbiditeit (Sciensano, 2018) en omdat

gebruikers van zorg- en welzijnsdiensten meer inspraak of ondersteuning op maat willen en de diversiteit in de samenleving toeneemt (Verschuere & Hermans, 2020).

Aan de aanbodzijde krijgen zorgvragers in verschillende sectoren te maken met een aanbod dat niet altijd vlot beschikbaar is. Het totale aantal mensen dat ondersteuning krijgt van het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap steeg tussen eind 2018 (99.782 personen) en eind 2022 (103.423 personen) (Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap, 2023). Ook blijkt dat het aantal wachtende personen met een handicap afnam in prioriteitengroep één en drie, maar toenam in prioriteitengroep twee. Eind 2022 wachtten er 16.702 personen op meer ondersteuning in de drie prioriteitengroepen (Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap, 2023).

Verder woonde in het Vlaamse Gewest in 2021 5,0% van de 65-plussers in een woonzorgcentrum. Omgerekend gaat dat om iets meer dan 70.000 personen. Dat aandeel is tussen 2020 en 2021 gedaald van 5,3% naar 5,0%. In 2010 ging het om 5,4% van de 65-plussers of iets meer dan 60.000 personen (Statistiek Vlaanderen, Zorg en ondersteuning voor ouderen, 2023).

Ook in de **opvang van jonge kinderen** is er een plaatsgebrek. Eind 2022 waren er 93.128 beschikbare plaatsen, wat een daling is met 2% ten opzichte van de 95.027 vergunde plaatsen eind 2019. 2022 was het derde jaar op rij dat er een daling plaatsvond. In het Vlaamse Gewest waren er eind 2022 bijgevolg 44 plaatsen per 100 kinderen tussen 0 en 3 jaar, terwijl er eind 2021 45,1 per 100 waren. Het gebruik van formele opvang ligt beduidend lager bij kinderen die vanaf de geboorte opgroeien in kansarmoede. Van alle kinderen die in kansarmoede geboren worden, maakt(e) 39,6% gebruik van formele opvang. Bij de niet-kansarme kinderen gebruikt 70% formele opvang (agentschap Opgroeien, Cijferrapport kinderopvang baby's en kleuters, 2023). Uit een benchmarkoefening (met Nederland, Frankrijk, Ierland, Luxemburg, Noorwegen, Finland, Litouwen, Duitsland (deelstaat Berlijn), Estland en Wallonië) bleek ook dat de kind-begeleiderratio in de groepsopvang voor kinderen tussen 0 en 3 jaar in Vlaanderen het hoogst is, met maximaal negen kinderen per begeleider (of acht kinderen als er slechts één begeleider aanwezig is). In andere landen varieert de kind-begeleiderratio tussen maximaal 3 en 8 kinderen per begeleider (Teppers & Van Regenmortel, 2023).

4.5.4 Justitie

Onze samenleving wordt geconfronteerd met nieuwe, complexe criminaliteitsfenomenen: het aantal klassieke misdrijven, zoals inbraak en diefstal, neemt af en lijkt plaats te maken voor nieuwe criminaliteitsfenomenen, zoals cybercriminaliteit. Zo is het aantal geregistreerde **cybermisdrijven** in Vlaanderen in tien jaar tijd meer dan verdriedubbeld (Federale politie, 2023). De digitalisering van onze leefwereld biedt nieuwe kansen aan daders (Europol, Internet Organised Crime Threat Assessment, 2021). Digitale tools en communicatiemiddelen zijn een essentieel onderdeel geworden binnen andere criminaliteitsfenomenen, zoals drugstrafiek, financiële criminaliteit en terrorisme (Europol, EU Serious and Organised Crime Threat Assessment, 2021).

Georganiseerde criminaliteit in Europa wordt daarnaast gewelddadiger en lijkt vaker door te dringen van de onder- naar de bovenwereld (Interpol, 2022). De illegale drugshandel – die ook in Vlaanderen zichtbaarder wordt – is de grootste criminele markt in de Europese Unie, met een geschatte waarde van minstens 30 miljard euro per jaar (Eurojust, 2021). Verder blijven radicalisering en extremisme een reële bedreiging. In 2021 was België een van de landen met het hoogste aantal veroordelingen voor terroristische misdrijven in Europa (Europol, 2022).

De maatschappelijke **aandacht voor slachtoffers** en bepaalde vormen van slachtofferschap is sterk gegroeid in de laatste decennia. De strijd tegen seksueel geweld is daarbij een belangrijke uitdaging. Recent onderzoek (Keygnaert, 2021) wees immers uit dat 64% van de inwoners in België een vorm van seksueel slachtofferschap heeft meegemaakt in zijn leven (81% van de vrouwen en

48% van de mannen). Ook huiselijk geweld verdient bijzondere aandacht: tijdens de eerste lockdown van de coronacrisis bleek immers dat één op de vier slachtoffer of getuige was van (psychisch, fysiek of seksueel) geweld (Keygnaert, 2021). In het bijzonder bij de lgbti-gemeenschap liggen de cijfers over geweldervaringen heel hoog. Cijfers van 2023 geven aan dat 93,1% van de lgbti-personen in Vlaanderen minstens één vorm van verbaal of psychisch geweld heeft meegemaakt gedurende de twee jaren voorafgaand aan de studie (Burgwal, Van Wiele, & Motmans, 2023).

Het voorkomen van toekomstig slachtofferschap en **recidive** is een essentiële doelstelling van justitie en de strafuitvoering in het bijzonder. Uit het eerste en enige grootschalige recidiveonderzoek in België blijkt namelijk dat meer dan de helft (57,6%) van de veroordeelden na enige tijd opnieuw werd veroordeeld (Robert, 2015). Die recidivegegevens zijn een belangrijke indicator voor de effectiviteit van de strafuitvoering.

4.5.5 Vrije tijd en media

Vlaanderen heeft een lange traditie van een actief en sterk uitgebouwd jeugd-, sport- en sociaal-cultureel leven. De vijf grootste jeugdbewegingen telden in 2022 iets meer dan 283.000 leden en leiding (Statistiek Vlaanderen, Ledenaantallen verenigingen, 2023). In de recentste participatiesurvey van 2022 gaf bijna 30% van de respondenten aan minstens maandelijks actief aan (niet-professionele) kunstbeoefening te doen. Voor de actieve deelname aan het **verenigingsleven** stijgt de participatie naar 56,3%. Qua passieve cultuurparticipatie fluctueren de cijfers naargelang de aard van de activiteit tussen 15% en 30%. Op het vlak van sport geeft 57% van de bevraagde populatie aan regelmatig te sporten, en bijna 30% is lid van een sportclub. (Kenniscentrum Cultuur- en Mediaparticipatie, 2022).

Het **sedentaire gedrag** van de Vlaming neemt de laatste jaren sterk toe. In 2015 stelde het Vlaams Instituut Gezond Leven vast dat Vlaamse kleuters, kinderen en jongeren 50% tot 85% van de tijd stilzitten. Vlaamse bedienden en kaderleden zitten ongeveer 70% van de werkuren. De coronacrisis met zijn vele lockdowns heeft die stijgende trend niet kunnen omkeren. De stijging gaat hand in hand met het stijgende gebruik van allerhande nieuwe mediavormen (streaming, YouTube en sociale media) (Vlaams Instituut Gezond Leven, Van Acker & De Meester, 2015).

De coronacrisis heeft niet alleen impact gehad op de vrijetijdsbeleving van de Vlaming, maar ook op de sectoren zelf. De gevolgen zijn nog altijd voelbaar op verschillende vlakken: bezoekers, deelnemers, artiesten, vrijwilligers en personeel, zowel in de professionele als in de niet-professionele vrijetijdssectoren. Ook heeft er binnen die sectoren een **digitale stroomversnelling** plaatsgevonden.

Volgens de Imec-digimeter van 2023 is het merendeel van de Vlamingen bezorgd over de invloed van **desinformatie en fake news** op de maatschappij (79%; +4% ten opzichte van een jaar eerder). Paradoxaal genoeg is 64% van de Vlamingen (-1% ten opzichte van een jaar eerder) wel overtuigd beter geïnformeerd te zijn dankzij het internet. Degenen die bezorgd zijn over de invloed van valse nieuwsberichten op de maatschappij én die het internet niet zien als belangrijke informatiebron (samen 25%), consulteren het dagelijkse nieuws het minst via sociale media (32%) (De Marez, et al., 2023).

5 Vlaanderen kijkt naar de toekomst

In de figuur op pagina 25 brengen we de megatrends en de *as is*-positie van Vlaanderen samen rond vijf dimensies van veerkracht, als basis om op zoek te gaan naar uitdagingen en opportuniteiten met horizon 2030. Deze reeks uitdagingen en opportuniteiten zijn het resultaat van een werksessie met de verschillende beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid op 15 februari 2023, aangevuld met de uitkomsten van de denkdag van het Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken op 8 september 2022.

dimensie	Vlaanderen kijkt naar de toekomst
sociaaleconomisch	<ul style="list-style-type: none"> ▪ versterken van het economisch industrieel weefsel en concurrentievermogen van Vlaanderen ▪ arbeidsmarkt in verandering ▪ kwaliteitsvol, toegankelijk, woonzeker en betaalbaar wonen
geopolitiek	<ul style="list-style-type: none"> ▪ veranderende geopolitieke orde en fragmentatie zorgen voor geoeconomische spanningen. ▪ strategische afhankelijkheden en economisch protectionisme ▪ integratie van migratiestromen
duurzaam	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Europese milieu-, klimaat- en energiedoelen ▪ klimaatbestendigheid en -adaptatie ▪ draagvlak voor en betaalbaarheid van transities naar meer duurzaamheid in maatschappelijke systemen
digitaal	<ul style="list-style-type: none"> ▪ data en digitalisering als economische hefboomen ▪ ethische en veiligheidsvraagstukken ▪ inclusiviteit binnen de digitale transitie ▪ dynamische regelgeving in lijn met het digitaliseringsbeleid van de EU
maatschappelijk	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vlaanderen evolueert steeds meer naar een maatschappij waarin digitale en technologische vaardigheden vereist zijn. ▪ een harmonieuze samenleving onder druk ▪ stijgende zorgvraag ▪ een kwetsbare vrijetijdsector

6 Dimensies

6.1 Sociaaleconomisch

6.1.1 **Versterken van het industriële weefsel en concurrentievermogen van Vlaanderen**

- Vlaanderen behoudt nog altijd een hoge productiviteit per capita in vergelijking met de buurlanden en de Eurozone in het algemeen. Desalniettemin is de groei van meerdere productiviteitsindicatoren in de afgelopen twintig jaar afgenomen. De Vlaamse economie staat ook voor aanzienlijke uitdagingen: de vereisten met betrekking tot ecologische duurzaamheid, de afhankelijkheid van de invoer van grondstoffen en (groene) energie in een geopolitiek minder stabiele toekomst, de digitalisering, de impact van de vergrijzing op de arbeidsmarkt en de beperking van de beschikbare ruimte.
- De groene en digitale transitie, in het bijzonder de overgang naar een klimaatneutrale samenleving, vergen enorme investeringen. Dat vormt een bijzondere uitdaging voor de Vlaamse economie, die wordt gekenmerkt door gevestigde energie-intensieve industrie. Die industrie is niet alleen cruciaal voor de welvaart en tewerkstelling, maar ook voor de realisatie van de noodzakelijke energietransitie. Bovendien vormen de hoge energieprijzen een structureel obstakel voor deze sector.
- Volgens prognoses vindt er een verschuiving plaats van het woon-werkverkeer naar recreatieve verplaatsingen en een stijging van het goederenverkeer, aangedreven door de internationale handel. Die evoluties leiden tot een daling van de snelheden op het Vlaamse wegennet, met als gevolg capaciteitsproblemen op de verkeersnetwerken en een stijging van de verkeerscongestie. Die mobiliteitsproblemen kunnen een negatieve impact hebben op de economische activiteit in Vlaanderen. De bereikbaarheid en de positie van Vlaanderen als economische poort kunnen ook onder druk komen te staan.

6.1.2 **Arbeidsmarkt in verandering**

- De Vlaamse bevolking tussen 20 en 64 jaar, de bevolking op beroepsactieve leeftijd dus, bereikt dit jaar een piek van net geen 3,9 miljoen personen. Daarmee houdt de stijgende trend sinds 1997 aan. Volgens prognoses valt de groei van het totale aantal potentiële werkenden na dit jaar echter stil. Er zou zelfs een lichte daling plaatsvinden.
- Hoewel de werkloosheid relatief laag is, is er een toenemend aantal langdurig zieken. Vlaanderen trekt vanwege zijn knelpunteneconomie heel wat arbeidsmigranten aan, maar een groot aantal personen van buitenlandse herkomst is niet aan het werk.
- Digitalisering en verduurzaming hebben een grote impact op wijzigende competenties die de arbeidsmarkt vraagt.

6.1.3 **Kwaliteitsvol, toegankelijk, woonzeker en betaalbaar wonen**

- Hoewel behoorlijke huisvesting een grondrecht is, is dat voor vele huishoudens in Vlaanderen niet gerealiseerd. Zowel op het vlak van betaalbaarheid, kwaliteit, woonzekerheid als gelijke toegang doen zich nog heel wat problemen voor, vaak op verschillende vlakken tegelijk.
- Sociale huisvesting is het uitgelezen instrument om een gedegen antwoord te bieden op de grootste noden. Het huidige aanbod aan sociale woningen is echter onvoldoende groot

en onvoldoende aangepast om de diversiteit van de vraag te beantwoorden (grote woningen, aangepaste woningen, woonvormen met zorgcomponent enzovoort).

- Voor de noodzakelijke versnelling van de aanbodsuitbreiding en het renovatietempo zijn er diverse en complexe uitdagingen op het vlak van onder andere beschikbaarheid van bouw mogelijkheden, bouwtechnieken, financiering, imago van en draagvlak voor sociale huisvesting bij de bevolking.

6.2 Geopolitiek

6.2.1 Veranderende geopolitieke orde en fragmentatie zorgen voor geo-economische spanningen

- Vlaanderen is in grote mate afhankelijk van Europese en multilaterale kaders om zijn potentieel als innovatiegerichte regio te verwezenlijken en een gepast antwoord te bieden op de kwetsbaarheden van een dichtbevolkte regio met een open economie. Het multilaterale bestel is echter continu onderhevig aan internationale ontwikkelingen.
- Geo-economische en geopolitieke omwentelingen dagen de rules-based order uit. Zowel mensenrechten als de onschendbaarheid van staten staan wereldwijd onder druk door onder andere offensieve interventies van China en Rusland. Ook binnen Europa staan mensenrechten en de rechtsorde onder druk (cf. Hongarije). Tegelijkertijd zijn machtspolitieke overwegingen prominent aanwezig, waarbij de stabiliteit van de pax Americana wordt betwist en de BRICS een hernieuwde invloed krijgen. Dat vormt een uitdaging voor het Europese buitenlandse beleid in een onduidelijke nieuwe wereldorde.
- Een verschuiving van de demografische, economische, industriële en politieke zwaartepunten van de wereld heeft een grote impact op de vlakken waarop de potentiële groeimogelijkheden liggen voor bedrijven, en op de landen waarin het best toekomstige investeringen gedaan kunnen worden. De Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP) en de economische (aankoop)kracht van India en China scheppen een nieuw marktkader voor bijna 5 miljard consumenten in verhouding tot 0,5 miljard in de EU. Daarnaast manifesteren zich nieuwe blokken, waaronder het Shanghai Partnership, en zien we een uitbreiding van de BRICS-alliantie.
- Recente geopolitieke spanningen, de dreiging van conflicten aan de buitengrenzen van Europa en daarbuiten, samen met een assertieve houding van China en Rusland, hebben de taboes rond veiligheid en defensie doorbroken. Dat heeft geleid tot een strategisch debat over die thema's binnen Europa. Die veranderingen worden weerspiegeld in de opkomst van economisch veiligheidsbeleid en groeiende steun voor defensiebeleid en -industrie.

6.2.2 Strategische afhankelijkheden en economisch protectionisme

- Vlaanderen is voor de toelevering van grondstoffen, producten en technologieën strategisch afhankelijk van derde landen, wat leidt tot een aanzienlijke kwetsbaarheid van het industriële en economische weefsel. Die afhankelijkheid benadrukt de noodzaak van diversificatie en versterking van de Europese productiecapaciteit. Als open economie is de welvaart van Vlaanderen sterk afhankelijk van internationale handel. De afnemende rol van internationale handel in de wereldwijde economische groei en de opkomende protectionistische maatregelen wijzen op het gevaar van concentratie op één invoerbron of uitvoermarkt, vooral voor kritieke grondstoffen en energie.

- Strategische afhankelijkheden zijn geen vaststaand gegeven. Met de opkomst van nieuwe technologieën ontstaan nieuwe afhankelijkheden, veroorzaakt door het monopolie van een beperkt aantal grote internationale markspelers. Geopolitieke spanningen en massale marktversturende overheidsinterventies van derde landen spelen daarbij ook een belangrijke rol.
- Het risico op isolatie neemt toe als landen toeleverings- en waardeketens heroverwegen om de afhankelijkheid van buitenlandse importen te verminderen. Strategische internationale partnerschappen met gelijkgestemden zullen echter noodzakelijk zijn en blijven voor Vlaanderen om economische welvaart te waarborgen en de veerkracht te versterken bij schokken in de toeleveringsketens.
- Als reactie op de Inflation Reduction Act van de VS heeft de Europese Unie gereageerd met een tijdelijke versoepeling van het staatssteunkader. Die versoepeling leidt potentieel tot een aanzienlijke verstoring van de interne markt en komt voornamelijk ten goede aan grotere Europese economieën of Europese economieën met aanzienlijke cohesiemiddelen.

6.2.3 Integratie van migratiestromen

- In Vlaanderen is er over de jaren heen een toename op te merken van het aantal internationale immigranten. De groei van de bevolking in Afrika naar 2,5 miljard zal de migratiestromen naar Europa nog meer vergroten.
- De vergrijzing van de bevolking heeft een zware impact op de arbeidsmarkt. Economische migratie kan een antwoord bieden op de arbeidsmarktkrapte, maar genereert ook uitdagingen. Migranten en vluchtelingen ondervinden bijvoorbeeld drempels om toegang te krijgen tot de arbeidsmarkt, zoals moeizame omzettingsprocedures van kwalificaties en barrières voor de werving van werknemers buiten België.
- Vlaanderen is ondertussen een superdiverse samenleving geworden. Dat kan leiden tot onzekerheid en soms zelfs tot een gevoel van bedreiging. Inwoners leven vaak naast elkaar en niet met elkaar. Een gemeenschappelijke taal is daarbij van cruciaal belang. Meningeën over wat gewoon of aanvaardbaar is, zijn vaak verdeeld.
- Vlaamse bedrijven hebben moeite om voldoende hooggeschoolde profielen uit het buitenland aan te trekken. Dat tekort aan talent hindert de verdere economische en industriële ontwikkeling van het Vlaamse Gewest.

6.3 Duurzaam

6.3.1 Europese milieu-, klimaat- en energiedoelen

- De hoge bevolkingsdichtheid, de verkeerssituatie, de aanwezigheid van een energie-intensieve industrie, de ligging en de ruimtelijke ordening in Vlaanderen maken het uitdagend om te voldoen aan de Europese milieunormen. Het niet-behalen van Europese doelstellingen brengt een risico op aanzienlijke boetes met zich mee.
- Burgers worden steeds mondiger en protestgroepen kunnen dossiers en vergunningen blokkeren. Het individuele belang en het collectieve belang staan steeds vaker tegenover elkaar.
- Europese klimaat- en biodiversiteitsdoelstellingen en -wetgeving, waaronder richtlijnen rond hernieuwbare energie en bodemgezondheid, de *No Net Land Take-doelstelling*, de *Critical Raw Materials Act*, de *Farm to Fork Strategy* en de Natuurherstelwet kunnen aanzienlijke impact hebben. Het milieubeleid dat in toenemende mate Europees bepaald

wordt, kan kansen bieden voor Vlaamse bedrijven en kennisinstellingen, vooral op terreinen waar er al een voorsprong is, zoals materiaalbeleid. Daardoor is het mogelijk een concurrentievoordeel op te bouwen ten opzichte van landen die nog moeten bijbenen.

6.3.2 Klimaatbestendigheid en -adaptatie

- De gevolgen van de klimaatverandering, zoals langere en extremere periodes van droogte, hitte, en regen, hebben een negatieve impact op de biodiversiteit en landbouw, en bijgevolg op de voedselvoorziening in Europa en daarbuiten. Als de Vlaamse landbouwers zich niet kunnen aanpassen aan die veranderende omstandigheden, zullen ze tot heel wat productieverlies lijden. In Vlaanderen zijn we daar nog niet voldoende op voorbereid. Bovendien ontbreekt bij heel wat Vlaamse maatregelen een omkaderend beleid over sociale correcties en infrastructuur.
- Hoewel er al verschillende maatregelen genomen zijn op het vlak van klimaatadaptatie, wordt er bijvoorbeeld nog altijd gebouwd in gebieden met een hoog overstromingsrisico. Bovendien is de verhardingsgraad in Vlaanderen heel hoog.
- Door de sterke bouwversnelling van de jaren zestig moet veel publieke infrastructuur (zoals transport en havens, energie, water en gebouwen) onderhouden, vervangen of hernieuwd worden om de continuïteit te verzekeren en tegemoet te komen aan de klimaat- en geo-economische doelstellingen.

6.3.3 Draagvlak voor en betaalbaarheid van transitie naar meer duurzaamheid in maatschappelijke systemen

- De transitie naar een duurzame samenleving vraagt grote investeringen van zowel private als publieke spelers in onder andere infrastructuur, management en nieuwe technologieën. Die transitie biedt niettemin aanzienlijke kansen, zoals groeimogelijkheden voor Vlaamse bedrijven, kostenefficiëntie op lange termijn en verminderde importafhankelijkheid van materialen en energie.
- De concurrentiekracht van lokale bedrijven binnen de geglobaliseerde markt is een aandachtspunt, alsook het marktvermogen om de gemaakte ecologische duurzaamheidskosten en gedeelde inkomsten van lokale ondernemingen te vergoeden.
- De nodige investeringen en gedragsveranderingen kunnen nieuwe sociale ongelijkheden creëren en bestaande ongelijkheden versterken. Dat geldt bijvoorbeeld voor de investeringen om een woning klimaatneutraal te maken. Dat kan leiden tot polarisatie in de samenleving.
- De bevolkingsgroei in Vlaanderen is significant, met een toename van 6,63 miljoen voedselconsumenten in 2020 naar een verwachte 7,1 miljoen in 2040. Op mondiale schaal wordt een nog sterkere demografische expansie verwacht. Die snelle bevolkingsgroei vormt een uitdaging voor het voedselsysteem, waarbij de vraag naar duurzame en betaalbare oplossingen om aan de groeiende voedselbehoefte te voldoen, centraal staat.

6.4 Digitaal

6.4.1 Data en digitalisering als economische hefboomen

- Digitalisering verandert onze economie en samenleving in een hoog tempo. Een doorgedreven digitale transformatie en slimme data-analyse kunnen de economische groei in Vlaanderen versterken. Dat biedt opportuniteiten aan bedrijven zoals het optimaliseren van processen, het verbeteren van producten en diensten, en het betreden van nieuwe

markten. Digitalisering zet echter ook druk op bedrijven, en op Vlaanderen en de EU als economische spelers. Het grijpen van de mogelijkheden die slimme data en digitalisering ons bieden, is essentieel om als regio innovatief en concurrentieel te blijven. De investeringen in digitalisering bij de overheid zijn ook een hefboom voor onze lokale technologische industrie.

- Toepassingen van innovatieve, digitale technologieën worden vaak in de markt gezet door multinationale spelers (zoals Meta, Google, OpenAI of Microsoft), wat tot (te) grote afhankelijkheden kan leiden. Als slimme datagedreven Vlaamse overheid kunnen we een gangmaker zijn van de digitale transformatie binnen de eigen werking en van dienstverlening aan bedrijven en burgers. Zo zet Vlaanderen zich in, bijvoorbeeld via het datanutsbedrijf Athumi, om een betrouwbare partner te zijn voor een veilige en optimale datasamenwerking. Bedrijven en (lokale) overheden kunnen data analyseren om er nuttige inzichten uit te halen waarmee ze betere beslissingen kunnen nemen. Daarmee kan bijvoorbeeld de maakindustrie energiezuiniger en duurzamer produceren.
- Continu veranderende digitale technologieën en gerelateerde Europese regelgeving kunnen leiden tot verhoogde complexiteit, hogere kosten en (economische) uitdagingen voor ontwikkelaars van digitale technologieën. Nieuwe digitale beleidsinstrumenten zoals *regulatory sandboxes* bieden overheden handvaten om nieuwe technologieën in een veilige omgeving te ontwikkelen en zo in te zetten op informatieveiligheid en digitale dienstverlening.

6.4.2 Ethische en veiligheidsvraagstukken

- Digitalisering moet hand in hand gaan met veiligheid. Naarmate we stappen zetten in de richting van een volwaardige digitale maatschappij, zullen vragen beantwoord moeten worden over onderwerpen zoals het verzamelen van steeds grotere hoeveelheden data, transparantie, kwaliteit van data, privacykwesties en passende maatregelen tegen beveiligingsinbreuken. Er is momenteel onvoldoende transparantie op het vlak van gebruikersrechten, terwijl multinationale spelers over steeds over meer data van burgers beschikken.
- De kans op misbruik van data neemt toe (hacking, phishing) en is in toenemende mate landenoverschrijdend. Het aantal cyberaanvallen op bedrijven en lokale besturen vertoont een groeiende trend. In een tijdperk van toenemende AI en robotisering vormen cyberaanvallen op kritieke infrastructuur een verhoogd risico. Ze kunnen niet alleen economische schade veroorzaken, maar kunnen ook directe gevolgen hebben voor de veiligheid en het welzijn van de samenleving.
- Steeds meer media komen via digitale kanalen binnen. Via sociale media krijgen steeds meer burgers gepersonaliseerd nieuws. Waar desinformatie en fragmentatie toeneemt, groeit het risico op polarisering, radicalisering en een dalend vertrouwen in de overheid.

6.4.3 Inclusiviteit binnen de digitale transitie

- De digitalisering van de maatschappij is de laatste jaren, onder meer door corona, sterk versneld. Dat heeft een invloed op de digitale vaardigheden en middelen die burgers nodig hebben om te participeren in onze maatschappij. Bijna de helft van alle inwoners van het Vlaamse Gewest heeft echter onvoldoende digitale basisvaardigheden, een kwart van de jongeren is niet mee met digitaal jargon en ook (betaalbare) toegang tot essentiële producten als computers of tablets blijft een aandachtspunt. Een deel van de bevolking blijft zo verstoken van digitale diensten.

- De toenemende digitalisering biedt niet alleen opportuniteiten, maar vormt ook uitdagingen op het vlak van werkdynamiek en veranderingen in de werkomstandigheden. Door de transformatie van jobs groeit de vraag naar andere vaardigheden. AI en robotisering kunnen in nagenoeg alle arbeidssectoren tijdswinst opleveren, maar worden ook als een bedreiging aangevoeld door sommige werknemers.

6.4.4 Dynamische regelgeving in lijn met het digitaliseringsbeleid van de EU

- Digitale innovaties komen versneld op de markt en zijn vaak afkomstig uit niet-EU-markten. Ethische vraagstukken en juridische deficits (bijvoorbeeld het evenwicht bewaren tussen regulering en facilitering van positieve toepassingen van AI) verhogen het risico op negatieve gevolgen. Artificiële intelligentie en andere geavanceerde technologieën veranderen sneller dan overheden met gepaste regelgeving kunnen volgen.
- Impactvolle acties inzake digitalisering vragen ook voldoende schaalgrootte. De huidige Europese focus op digitalisering biedt Vlaanderen kansen om optimaal in te zetten op gerichte regelgeving en instrumenten voor een digitale samenleving (bijvoorbeeld het gebruik van standaarden).
- Sinds deze legislatuur voert Europa een nadrukkelijk strategisch digitaliseringsbeleid waarvoor Europe's Digital Decade in het doelstellingenkader voorziet en het Digital Europe Programme in de nodige financiële hefboomen. Daarnaast bestaan er andere kaderprogramma's zoals Connecting Europe's Facility – Digital, Creative Europe en Horizon Europe. Binnen dat digitaliseringsbeleid legt Europa steeds meer de nadruk op cofinanciering vanuit de lidstaten. Dat impliceert de noodzaak om alternatieve financieringsbronnen te identificeren en een doeltreffend cofinancieringsplan te ontwikkelen.

6.5 Maatschappelijk

6.5.1 Vlaanderen evolueert steeds meer naar een maatschappij waarin technologische en digitale vaardigheden vereist zijn.

- In een tijdperk van constante verandering is het moeilijker om in te schatten welke competenties essentieel zijn. Hoewel er in Vlaanderen aandacht is voor levenslang leren, lijken mensen in een sociaaleconomisch zwakkere positie of met een migratieachtergrond moeilijk toegang te vinden daartoe.

6.5.2 Een harmonieuze samenleving onder druk

- De positie van burgers in het maatschappelijk leven is nog altijd niet evenwichtig verdeeld. Zowel personen van buitenlandse herkomst, personen met een handicap, lgbtqi+-personen, vrouwen ... ervaren vaak obstakels in tal van domeinen.
- Het merendeel van de Vlamingen is bezorgd om de invloed van desinformatie en fake news op de samenleving. De opkomst van nieuwe technologieën zorgt voor meer cybercriminaliteit, maar ook andere, meer complexe criminaliteitsfenomenen. Digitale tools en communicatiemiddelen nemen bijvoorbeeld een steeds prominentere plaats in bij drugstrafiek, financiële criminaliteit en terrorisme.
- Het aandeel slachtoffers van seksueel en huishoudelijk geweld is in ons land zeer hoog. Beide bevinden zich nog altijd in de taboesfeer, waardoor een groot deel van het geweld onder de radar blijft.

- Meer dan de helft van de veroordeelden wordt na enige tijd opnieuw veroordeeld. Hoewel recidivegegevens een belangrijke indicator zijn voor de effectiviteit van strafuitvoering, is het aandeel van wetenschappelijk onderzoek daarnaar beperkt.

6.5.3 Stijgende zorgvraag

- Hoewel Vlaanderen een hoge levenstevredenheid heeft, is er een stijgende zorgvraag door onder andere vergrijzing, een toename van het aantal chronisch zieken en leefstijlfactoren zoals overgewicht. In combinatie met de stijgende uitgaven en een personeelstekort in de zorgsector zorgt de stijgende zorgvraag ervoor dat de grenzen van het huidige systeem onder druk staan.
- De gevolgen van de vermaatschappelijking van de zorg laten zich voelen in de manier waarop het aanbod wordt georganiseerd en gefinancierd. Die veranderingen hebben diverse effecten op de levenssfeer van de zorgvrager. Dat vereist een meer transversale aanpak.

6.5.4 Een kwetsbare vrijetijdssector

- Het Vlaamse cultuur-, sport- en vrijetijdslandschap wordt sterk beïnvloed door nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen met betrekking tot demografie, diversiteit, digitalisering, duurzaamheid, individualisering en connectiviteit. Die leiden tot opportuniteiten, maar ook tot nieuwe drempels wat betreft participatie op sportief, sociaal en cultureel vlak.
- De COVID-19-crisis toonde aan hoe kwetsbaar de vrijetijdssector is. De disruptie had niet alleen een negatieve impact op de werkgelegenheid in de sector, maar ook op de mentale gezondheid van de Vlaming, de vrijetijdsbesteding, de sociale cohesie, de ontwikkelingsmogelijkheden en de leefbaarheid van de steden. De gevolgen daarvan zijn vandaag nog altijd voelbaar.

7 Bibliografie

Agentschap Integratie & Inburgering. (2023). Cijfers instroom. Opgehaald van: <https://www.integratie-inburgering.be/nl/wat-kunnen-we-voor-jou-doen/ondersteuning-voor-je-organisatie-of-lokaal-bestuur/cijfers-inburgering-en-nederlands-leren/cijfers-instroom>

Agentschap Opgroeien. (2022). Kansarmoede bij jonge kinderen In Vlaanderen blijft dalen. Opgehaald van <https://pers.opgroeien.be/kansarmoede-bij-jonge-kinderen-in-vlaanderen-blijft-dalen>

Agentschap Opgroeien. (2023). Cijferrapport kinderopvang baby's en kleuters. Opgehaald van <https://www.opgroeien.be/kennis/cijfers-en-onderzoek/kinderopvang-babys-en-peuters>

Agentschap Opgroeien. (2023). Cijferrapport Gezinsinkomen en (kans)armoede. Opgehaald van Opgroeien: <https://www.opgroeien.be/kennis/cijfers-en-onderzoek/gezinsinkomen-en-kansarmoede#toc-evolutie-kansarmoede-index-bij-jonge-kinderen-onder-de-3-jaar->

Agentschap Wonen in Vlaanderen. (2023). Kandidaat-huurders en -kopers. Opgehaald van Sociaal Woonbeleid: <https://www.vlaanderen.be/sociaal-woonbeleid/cijfers/kandidaat-huurders-en-kopers>

Andries, P., Lecocq, C., Standaert, T., & Evens, T. (2022). Cybersecurity-barometer: Cybersecurity-maturiteit bij Vlaamse bedrijven - situatie 2022. EWI. Opgehaald van VLAIO: <https://www.vlaio.be/nl/begeleiding-advies/digitalisering/cybersecurity/waarom-inzetten-op-cybersecurity-0/cs-barometer>

Andries, P., Lecocq, C., Standaert, T., & Evens, T. (2023). AI-barometer: Adoptie en gebruik van Artificiële Intelligentie bij Vlaamse bedrijven - situatie 2022. EWI. Opgehaald van <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/56392>

Beleidsdomein Onderwijs en Vorming. (2022). Vroegtijdige schoolverlaters: Inschrijvingen en kwalificaties in tweedekansleerwegen. Brussel. Opgehaald van <https://onderwijs.vlaanderen.be/sites/default/files/2022-05/Rapport-2022-VSV-Inschrijvingen-en-kwalificaties-in-tweedekansleerwegen.pdf>

Belgische Federatie van Voedselbanken. (2024). De Voedselbanken meer dan ooit onmisbaar. Opgehaald van <https://www.foodbanks.be/nl/pers/28/2024-02-02/bijna-214-000-mensen-deden-in-2023-beroep-op-de-hulp-van-de-belgische-federatie-van-voedselbanken>

Bracke, M., Mortelmans, D., Declercq, A., Raeymaeckers, P., De Koker, B., & Heylen, L. (2022). Zorgenquête 2021: inhoudelijk rapport. Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Opgehaald van <https://mobilab.be/slug/zorgenquete-2021-inhoudelijk-rapport/>

Bronselaer, J. (2021). Gezondheid en de sfeer in het gezin. Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Opgehaald van https://www.departementwvg.be/sites/default/files/media/documenten/GezondheidWelzijnEnGezinsfunctioneren_def.pdf

Burgwal, A., Van Wiele, J., & Motmans, J. (2023). GENOEG, ENOUGH, ASSEZ: Onderzoek naar de ervaringen met geweld van LGBTI-personen in Vlaanderen. Brussel: Agentschap Binnenlands Bestuur, team Gelijke Kansen. Opgehaald van <https://www.transgenderinfo.be/nl/genoeg-enough-assez>

Cristis, M., & Vercalsteren, A. (2021). An economy wide circularity assessment in Flanders. CE Center. Opgehaald van <https://ce-center.vlaanderen-circulair.be/en/publications/publication/21-an-economy-wide-circularity-assessment-in-flanders>

Databank Ondergrond Vlaanderen. (2023). Actuele grondwaterstandindicator. Opgehaald van Databank Ondergrond Vlaanderen: <https://dov.vlaanderen.be/page/actuele-grondwaterstandindicator>

Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken. (2022). Vlaanderen is internationaal. Opgehaald van <https://www.fdfa.be/nl/over-ons/vlaanderen-is-internationaal>

Departement Landbouw en Visserij. (2022). Gemeenschappelijk Landbouwbeleid: Strategisch Plan 2023-2027. Opgehaald van <https://lv.vlaanderen.be/beleid/landbouwbeleid-eu/gemeenschappelijk-landbouwbeleid-glb/2023-2027-algemeen-kader#Inhoud%20GLB-SP%202023-2027>

Departement Omgeving. (2019). Vlaams Luchtbeleidsplan 2030. Opgehaald van <https://www.vmm.be/lucht/evolutie-luchtkwaliteit/beleidsplannen/luchtbeleidsplan-2030>

Departement Omgeving. (2023). Monitor Groene Economie. Opgehaald van Departement Omgeving: <https://indicatoren.omgeving.vlaanderen.be/onderwerpen/monitor-groene-economie>

Departement Omgeving. (2023). Ruimtebeslag. Opgehaald van Departement Omgeving: <https://indicatoren.omgeving.vlaanderen.be/indicatoren/ruimtebeslag>

Departement Omgeving. (2023). Verharding. Opgehaald van Departement Omgeving: <https://indicatoren.omgeving.vlaanderen.be/indicatoren/verharding>

Departement Onderwijs en Vorming. (2022). STEM-monitor. Opgehaald van <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/50398>

Departement Onderwijs en Vorming. (2023). Omgevingsanalyse van het beleidsdomein onderwijs en vorming. Opgehaald van <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/59107>

Departement Onderwijs en Vorming. (2023). Resultaten PIRLS-onderzoek: negatieve trend begrijpend lezen bij Vlaamse leerlingen zet zich door. Opgehaald van <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/nieuwsoverzicht/resultaten-pirls-onderzoek-negatieve-trend-begrijpend-lezen-bij-vlaamse-leerlingen-zet-zich-door>

Departement Onderwijs en Vorming. (2023). Vlaams onderwijs in cijfers 2021-2022. Opgehaald van <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/54093>

Doyen, G., & Buysschaert, P. (2022). Jaarrapport inburgering 2022. Brussel: Agentschap Binnenlands Bestuur. Opgehaald van Vlaanderen: https://assets.vlaanderen.be/image/upload/v1690876087/jaarrapport_inburgering_2022_yaqc3a.pdf

Eurojust. (2021). Eurojust jaarverslag 2021: 20 years of criminal justice across borders. Opgehaald van <https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/eurojust-annual-report-2021-nl.pdf>

Europees Parlement. (2024). De Europese Unie en haar handelspartners. Opgehaald van Europees Parlement: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/nl/sheet/160/de-europese-unie-en-haar-handelspartners>

Europese Commissie. (2020). 2020 Strategic Foresight Report. Opgehaald van Europese Commissie: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight/2020-strategic-foresight-report_en

Europese Commissie. (2021). Regional Innovation Scoreboard 2021: Regional profiles Belgium. Europese Commissie.

Europese Commissie. (2022). De Green Deal: baanbrekende voorstellen om de natuur in Europa tegen 2050 te herstellen en het gebruik van pesticiden tegen 2030 te halveren. Opgehaald van Europese Commissie: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/nl/ip_22_3746

Europese Commissie. (2022). Digital single market for Europa. Opgehaald van Europese Commissie: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/digital-single-market/>

Europese Commissie. (2022). EU strategic dependencies and capacities: second stage of in-depth reviews. Opgehaald van Europese Commissie: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/48878>

Europese Commissie. (2022). Evaluatie van de uitvoering van het milieubeleid. Opgehaald van Europese Commissie: https://environment.ec.europa.eu/law-and-governance/environmental-implementation-review_en

Europese Commissie. (2022). Security, stability and sustainability: Tackling global food security and affordability challenges. Opgehaald van https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-05/factsheet-tackling-food-security-affordability-challenges_en_0.pdf

Europese Commissie. (2023). 2023 Report on the state of the Digital Decade. Opgehaald van Europese Commissie: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2023-report-state-digital-decade>

Europese Commissie. (2023). 2023 Strategic Foresight Report. Opgehaald van Europese Commissie: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight/2023-strategic-foresight-report_en

Europese Commissie. (2023). Country reports BE - Digital Decade report. Opgehaald van <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/node/12047/printable/pdf>

Europese Commissie. (2023). Euro area competitiveness: state of play, challenges and trade-offs for policy. Opgehaald van Europese Commissie: <https://www.consilium.europa.eu/media/67819/competitiveness-steering-note-for-eg-002.pdf>

Europese Commissie. (2023). European Education and Training Monitor: België. Opgehaald van European Education and Training Monitor 2022: <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2022/nl/country-reports/belgium.html#4-school-education>

Europese Commissie. (2023). Regional innovation scoreboard 2023. Opgehaald van <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c849333f-25db-11ee-a2d3-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-289680093>

Europese Rekenkamer. (2019). Wat is de oorzaak van de afname van bijenpopulaties en andere bestuivers? Opgehaald van Europees Parlement: <https://www.europarl.europa.eu/news/nl/headlines/society/20191129STO67758/wat-is-de-oorzaak-van-de-afname-van-bijenpopulaties-en-andere-bestuivers>

Europol. (2021). EU Serious and Organised Crime Threat Assessment. Opgehaald van https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/socta2021_1.pdf

Europol. (2021). Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA). Opgehaald van https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/internet_organised_crime_threat_assessment_iocta_2021.pdf

Europol. (2022). Terrorism Situation and Trend Report 2022. Opgehaald van https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Tesat_Report_2022_0.pdf

Eurostat. (2023). Share of European Union EU27 (from 2020) in the World Trade. Opgehaald van Eurostat: [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ext_lt_introeu27_2020\\$defaultview/default/table?lang=en](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ext_lt_introeu27_2020$defaultview/default/table?lang=en)

EU-SILC. (2023). Bevolking in armoede of sociale uitsluiting. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/inkomen-en-armoede/bevolking-in-armoede-of-sociale-uitsluiting>

Federaal Planbureau. (2021). Regionale economische vooruitzichten 2021-2026. Opgehaald van <https://www.plan.be/publications/publication-2148-nl-regionale-economische-vooruitzichten-2021-2026>

Federaal Planbureau. (2022). Bevolkingsvooruitzichten 2022-2070. Opgehaald van <https://www.plan.be/databases/data-35-nl-bevolkingsvooruitzichten-2022-2070>

Federaal Planbureau. (2022). Vooruitzichten van de transportvraag in België tegen 2040. Opgehaald van <https://www.plan.be/publications/publication-2240-nl-vooruitzichten-van-de-transportvraag-in-belgie-tegen-2040>

Federaal Planbureau. (2023). Risico op armoede of sociale uitsluiting.

Federale politie. (2023). Politionele criminaliteitsstatistieken Vlaams Gewest. Opgehaald van <https://www.politie.be/statistieken/nl/criminaliteit/criminaliteitsstatistieken>

Flanders Investment and Trade. (2024). Buitenlandse investeringen 2023. Brussel. Opgehaald van Flanders Investment and Trade: <https://corporate.flandersinvestmentandtrade.com/nl/nieuws/buitenlandse-investeringen-houden-stand>

FOD Economie. (2023). Boordtabel van het concurrentievermogen van de Belgische economie. Brussel. Opgehaald van <https://economie.fgov.be/nl/themas/ondernemingen/boordtabel-van-het>

FPB, BISA, IWEPS & Statistiek Vlaanderen. (2023). Regionale Economische Vooruitzichten 2023-2028. Opgehaald van <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/regionale-economische-vooruitzichten#regionale-economische-vooruitzichten-2023-2028>

Heylen, K. & Verstraeten, L. (2019). Wonen in Vlaanderen anno 2018. Leuven: Steunpunt Wonen. Opgehaald van https://www.researchgate.net/publication/340681513_Wonen_in_Vlaanderen_anno_2018

Imec. (2023). Digimeter 2023. Imec. Opgehaald van <https://www.imec.be/nl/kennisuitwisseling/techmeters/digimeter/imecdigimeter-2023>

Interpol. (2022). 2022 Global Crime Trend Summary Report. Opgehaald van <https://www.interpol.int/en/How-we-work/Criminal-intelligence-analysis2/Our-analysis-reports>

- Kenniscentrum Cultuur- en Mediaparticipatie. (2022). Opgehaald van Participatiesurvey: https://www.participatiesurvey.be/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1
- Keygnaert, I. (2021). UN-MENAMAIS: Een beter begrip van de Mechanismes, Aard, Omvang en Impact van Seksueel Geweld in België. Opgehaald van UGent: <https://www.ugent.be/nl/actueel/bijlagen/seksueel-geweld-belgie-aanbevelingen>
- Nationale Raad voor de Productiviteit. (2022). Jaarverslag 2022. Opgehaald van https://www.cnp-nrp.belgium.be/publications/publication_det.php?lang=nl&KeyPub=467
- OVAM. (2023). Update van de Vlaamse materiaalindicatoren tot 2021. Opgehaald van OVAM: <https://ovam.vlaanderen.be/update-van-de-vlaamse-materiaalindicatoren-tot-2021>
- OVAM. (2024). Materiaalconsumptie door de Vlaamse economie (DMC). Opgehaald van Monitor Circulaire Economie Vlaanderen: <https://cemonitor.be/indicator/circulariteit/instream/materiaalconsumptie-door-de-vlaamse-economie-dmc/>
- Rijksinstituut voor ziekte- en invalideitsverzekering. (2022). Langdurige arbeidsongeschiktheid: Hoeveel langdurige burn-outs en depressies? Hoeveel kost dat aan uitkeringen?. Opgehaald van <https://www.riziv.fgov.be/nl/statistieken/statistieken-uitkeringen/langdurige-arbeidsongeschiktheid-hoeveel-langdurige-burn-outs-en-depressies-hoeveel-kost-dat-aan-uitkeringen>
- Robert, L. (2015). Stoppen of doorgaan? Het eerste nationale onderzoek naar recidive in België. NICC.
- Schrijvers, K., Dierckens, M., & Deforche B. (2023). Studie Jongeren en Gezondheid, Mentaal, sociaal en fysiek welzijn [Factsheet]. Opgehaald van: <https://www.jongeren-en-gezondheid.ugent.be/materialen/factsheets-vlaanderen/gezondheid-en-welzijn/>
- Sciensano. (2018). Algemeen overzicht: Multimorbiditeit. Opgehaald van <https://www.gezondbelgie.be/nl/gezondheidstoestand/niet-overdraagbare-aandoeningen/algemeen-overzicht>
- STATBEL. (2022). Consumer survey. Opgehaald van National Bank of Belgium Online Statistics: <https://stat.nbb.be/Index.aspx?DataSetCode=CONSN>
- STATBEL. (2023). België in cijfers: Arbeidsmarkt. Opgehaald van statbel.fgov.be: <https://statbel.fgov.be/nl/themas/werk-opleiding/arbeidsmarkt>
- STATBEL. (2023). België in cijfers: Vroegtijdige schoolverlaters. Opgehaald van <https://statbel.fgov.be/nl/themas/werk-opleiding/opleidingen-en-onderwijs/vroegtijdige-schoolverlaters#:~:text=In%202022%20zijn%206%2C4,van%20de%20afgelopen%20jaren%20verdergezet.>
- STATBEL. (2023). Bevolkingsvooruitzichten. Opgehaald van België in cijfers: <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/bevolkingsvooruitzichten#:~:text=Volgens%20de%20Nieuwe%20demografische%20vooruitzichten,52.000%20inwoners%20per%20jaar%20gestegen.>
- STATBEL. (2023). Jaarevolutie van de btw-plichtige ondernemingen. Opgehaald van STATBEL: België in cijfers: <https://statbel.fgov.be/nl/themas/ondernemingen/btw-plichtige-ondernemingen/jaarevolutie-van-de-btw-plichtige-ondernemingen>

Statistiek Vlaanderen. (2021). Bevolkingsvooruitzichten: 67-plussers. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bevolking/bevolkingsvooruitzichten-67-plussers>

Statistiek Vlaanderen. (2022). Digitale vaardigheden bij burgers. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/digitale-economie/digitale-vaardigheden-bij-burgers>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Aantal ondernemingen. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/ondernemingen/aantal-ondernemingen>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Aanwezigheid kleuters in kleuteronderwijs. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/onderwijs-en-vorming/aanwezigheid-kleuters-in-kleuteronderwijs>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Bevolking in armoede of sociale uitsluiting. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/inkomen-en-armoede/bevolking-in-armoede-of-sociale-uitsluiting>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Bevolking naar herkomst. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bevolking/bevolking-naar-herkomst>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Bevolking naar onderwijsniveau. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/onderwijs-en-vorming/bevolking-naar-onderwijsniveau-scholingsgraad>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Bevolking onder de armoededrempel. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/inkomen-en-armoede/bevolking-onder-de-armoededrempel>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Broeikasgasemissies. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/milieu-en-natuur/broeikasgasemissies>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Energie-intensiteit. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/milieu-en-natuur/energie-intensiteit>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Geboorten. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bevolking/geboorten>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Huishoudtypes. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bevolking/huishoudtypes>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Internationale migratie. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bevolking/internationale-migratie>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Ledenaantallen verenigingen. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/cultuur-en-vrije-tijd/ledenaantallen-verenigingen>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Levenslang leren (opleidingsdeelname). Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/arbeid/levenslang-leren-opleidingsdeelname>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Levensverwachting. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bevolking/levensverwachting>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Marktaandeelen. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/buitenlandse-handel/marktaandeelen>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Materialenvoetafdruk. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/milieu-en-natuur/materialenvoetafdruk>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/onderwijs-en-vorming/schoolbevolking-basis-en-secundair-onderwijs>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Schoolbevolking deeltijds kunstonderwijs. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/onderwijs-en-vorming/schoolbevolking-deeltijds-kunstonderwijs>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Schoolbevolking hoger onderwijs. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/onderwijs-en-vorming/schoolbevolking-hoger-onderwijs>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Statuut chronische aandoening. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/zorg/statuut-chronische-aandoening#bijna-18percent-heeft-statuut-chronische-aandoening>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Sterfte. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bevolking/sterfte>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Steun EU-lidmaatschap. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/relatie-overheid-en-burger/steun-eu-lidmaatschap>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Tevredenheid levensaspecten. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/gezondheid-en-welzijn/tevredeheid-levensaspecten>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Tewerkstelling per sector. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/arbeid/tewerkstelling-per-sector>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Verloren gezonde levensjaren door fijn stof. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/milieu-en-natuur/verloren-gezonde-levensjaren-door-fijn-stof>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Werkbaar werk. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/arbeid/werkbaar-werk#helft-van-werknemers-en-zelfstandigen-heeft-werkbaar-werk>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Werkzaamheidsgraad. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/arbeid/werkzaamheidsgraad>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Woningprijs. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bouwen-en-wonen/woningprijs>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Woningtypologie. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bouwen-en-wonen/woningtypologie>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Woningvoorraad. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <http://cdn.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bouwen-en-wonen/woningvoorraad>

Statistiek Vlaanderen. (2023). Zorg en ondersteuning voor ouderen. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/zorg/zorg-en-ondersteuning-voor-ouderen>

Statistiek Vlaanderen. (2024). Algemene levenstevredenheid. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/gezondheid-en-welzijn/algemene-levenstevredenheid>

Statistiek Vlaanderen. (2024). Digitale overheid. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/relatie-overheid-en-burger/digitale-overheid>

Statistiek Vlaanderen. (2024). Filezwaarte. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/mobiliteit/filezwaarte>

Statistiek Vlaanderen. (2024). Hernieuwbare energie. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/energie/hernieuwbare-energie>

Statistiek Vlaanderen. (2024). Inkomensongelijkheid: gini-index. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/inkomen-en-armoede/inkomensongelijkheid-gini-index>

Statistiek Vlaanderen. (2024). Milieu en natuur. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/milieu-en-natuur?order_publicationdate=desc

Statistiek Vlaanderen. (2024). Officiële ontwikkelingshulp. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/ontwikkelingssamenwerking/officiële-ontwikkelingshulp-oda>

Statistiek Vlaanderen. (2024). Onderwijsbegroting. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/onderwijs-en-vorming/onderwijsbegroting>

Statistiek Vlaanderen. (2024). Uitvoer/invoer van goederen. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/buitenlandse-handel/uitvoer-invoer-van-goederen>

Statistiek Vlaanderen. (2024). VDAB-werkloosheid. Opgehaald van Statistiek Vlaanderen: <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/arbeid/vdab-werkloosheid>

Steunpunt Werk. (2023). Personen in ziekte, invaliditeit of met handicap. Opgehaald van Steunpunt Werk: <https://www.steunpuntwerk.be/onderzoeksthemas/kwetsbare-groepen/personen-in-ziekte-invaliditeit-of-met-handicap>

Steunpunt Werk. (2023). Projecties bevolking op arbeidsleeftijd. Opgehaald van Steunpunt Werk: <https://www.steunpuntwerk.be/onderzoeksthemas/trends-en-toekomstbeeld/projecties-bevolking-op-arbeidsleeftijd>

Steunpunt Werk. (2023). Vlaanderen binnen Europa: opleiding. Opgehaald van Steunpunt Werk: <https://www.steunpuntwerk.be/cijfers/vlaanderen-binnen-europa-opleiding>

Steunpunt Werk. (2024). Trendindicatoren Vlaamse Arbeidsmarkt: Werkzaamheid & werkloosheid. Opgehaald van Steunpunt Werk: <https://www.steunpuntwerk.be/cijfers/trendindicatoren-vlaamse-arbeidsmarkt-werkzaam-werkloos>

Teppers, E., & Van Regenmortel, T. (2023). Internationaal vergelijkend onderzoek naar de kind-begeleider ratio in formele opvang voor kinderen jonger dan 3 jaar en de bijhorende

modaliteiten en randvoorwaarden. Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Opgehaald van: https://www.opgroeien.be/sites/default/files/tool-documents/rapport_onderzoek_kind_begeleider_ratio_kinderopvang_2023.pdf

UGent (2013). Vaardig genoeg voor de 21ste eeuw? De eerste Vlaamse resultaten bij PIAAC. Gent. Opgehaald van: <https://piaac.ugent.be/wp-content/uploads/2022/05/Volledige-Vlaamse-rapport-van-het-PIAAC-onderzoek-cyclus-1.pdf>

UGent. (2018). Vlaamse resultaten bij PISA 2018. Opgehaald van <https://www.pisa.ugent.be/resultaten/pisa-2018/vlaamse-resultaten>

UGent. (2022). Vlaams Rapport PISA 2022. Opgehaald van https://www.pisa.ugent.be/uploads/files/Vlaams-Rapport-PISA_2022.pdf

Van der Beken, W., Legein, E., & Daniëls, D. (2021). Vlaamse Veerkracht: deelstudie productiviteit. Brussel: Idea Consult. Opgehaald van <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/56637>

van der Linden, N., Dogger, J., Enzerink, S., & Steendam, B. (2024). DESI-evaluatie Vlaanderen 2023. Caggemini. Opgehaald van: https://assets.vlaanderen.be/image/upload/v1713425284/DESI_Meting_Vlaanderen_2023_-_Eindrapport_ljtjxk.pdf

Van Gysegem, F., & Vanlaer, W. (2023). Denkwerk: arbeidsproductiviteit. Departement Werk en Sociale Economie & Roland Berger. Opgehaald van https://assets.vlaanderen.be/image/upload/v1685948706/Denkwerk_arbeidsproductiviteit_z7s6or.pdf

Van Kerckhove, Y., Van Meensel, J., & Cuypers, D. (2023). MONBIO 2.0 studie. ILVO & VITO.

VDAB. (2023). Beroepen in Cijfers. Opgehaald van VDAB,; <https://www.vdab.be/trendsdoc/beroepen/index.html>

Verschuere, B., & Hermans, K. (2020). Welzijn in Vlaanderen: beleid, bestuurlijke organisatie en uitdagingen. Die Keure. Opgehaald van: <http://hdl.handle.net/1854/LU-8673964>

VIAS Instituut. (2024). Verkeersveiligheidsbarometer. Opgehaald van VIAS: <https://www.vias.be/storage/main/barometer-2023-q4-nl.html>

Vlaams Agentschap voor personen met een handicap. (2023). Evolutie in ondersteuning. Opgehaald van <https://extranet.vaph.be/jaarverslag/2022/pages/54/>

Vlaams Instituut Gezond Leven. (2023). Wat is voedselongelijkheid? Opgehaald van: <https://www.gezondleven.be/themas/voeding/voedselongelijkheid/wat-is-voedselongelijkheid>

Vlaams Instituut Gezond Leven, Van Acker, R., & De Meester, F. (2015). Lang stilzitten: dé uitdaging van de 21ste eeuw - Factsheet sedentair gedrag. Vlaams Instituut Gezond Leven. Brussel. Opgehaald van https://www.gezondleven.be/files/beweging/Sedentair_gedrag_factsheet-2018.pdf

Vlaamse Landmaatschappij. (2022). Mestrapport. Opgehaald van <https://www.vlm.be/nl/themas/waterkwaliteit/Mestbank/Achtergrond/Brochures-Mestbank/mestrapporten/Paginas/default.aspx>

Vlaamse Milieumaatschappij. (2023). Hitte-eilanden in steden (2012-2022). Opgehaald van Vlaamse milieumaatschappij: <https://www.vmm.be/klimaat/hitte-eilanden-in-steden>

- Vlaamse Milieumaatschappij. (2023). Zeespiegelstijging. Opgehaald van Klimaatportaal Vlaanderen: <https://klimaat.vmm.be/themas/zeespiegelstijging>
- Vlaamse overheid. (2020). Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2020-2024. Opgehaald van <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/39388>
- Vlaamse overheid. (2022). Actuele grondwaterstandindicator. Opgehaald van Databank Ondergrond Vlaanderen: <https://www.dov.vlaanderen.be/page/actuele-grondwaterstandindicator>
- Vlaamse overheid. (2023). Ontwerp Vlaams Energie- en Klimaatplan 2021-2030. Opgehaald van <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/56259>
- Vlaamse overheid. (2023). VEKP-voortgangsrapport 2023. Opgehaald van https://assets.vlaanderen.be/image/upload/v1700832727/VR_2023_2311_MED.0420-2_VORA_VEKP23_-_bijlageBIS_u8h1ck.pdf
- Vlaamse overheid. (2024). Dashboard Vlaamse Veerkracht. Opgehaald van Vlaamse overheid: <https://www.vlaanderen.be/vlaamse-regering/vlaamse-veerkracht/dashboard-vlaamse-veerkracht>
- Vlaamse overheid. (2024). Dataloep: Vlaanderen is onderwijs en vorming. Opgehaald van Vroegtijdig schoolverlaten secundair onderwijs: https://dataloep-publiek.vlaanderen.be/QvAJAXZfc/notoolbar.htm?document=LP-Publiek%2FPubliek_VSV.qvw&host=PubliekQVS%40cwv100163&anonymous=true
- Vlaamse Regering. (2023). Persbericht – Vlaamse Regering steunt NAVO-initiatieven DIANA en Innovatiefonds. Opgehaald van: <https://www.ewi-vlaanderen.be/nieuws/vlaamse-regering-steunt-navo-initiatieven-diana-en-innovatiefonds>
- Vlaamse Regering. (2023). Vlaams hervormingsprogramma 2023. Opgehaald van: <https://beslissingenvlaamseregering.vlaanderen.be/document-view/6425430C8A5434FEB56571FD>
- Vlaanderen circulair. (2021). Monitor Circulaire Economie Vlaanderen. Opgehaald van: <https://cemonitor.be/indicator/circulariteit/r-strategieen/circulariteitsgraad-van-het-materiaalgebruik-cmur/>
- Winters, S. (2021). Vlaamse woonmonitor. Antwerpen, België: Gompel & Svacina.
- Winters, S., Ceulemans, W., Heylen, K., Pannecoucke, I., Vanderstraeten, L., Van den Broeck, K., De Decker, P., Ryckewaert, M., & Verbeeck, G. (2015). Wonen in Vlaanderen anno 2013: De bevindingen uit het Grote Woononderzoek 2013 gebundeld. Leuven: Steunpunt Wonen. Opgehaald van <https://documentserver.uhasselt.be/handle/1942/18401>

8 Overzichtstabel

dimensie	indicator	meest recente data	evolutie
sociaaleconomisch: economie	reële economische groei	1,7% (2024)	Doorheen de jaren een gemiddelde stijging van 1,6%, met een piek van 6,7% na de coronacrisis in 2021
	nettoaangroei ondernemingen	714.083 (2022)	2019: 617.685 ondernemingen 2022: 714.083 ondernemingen
	innovatiescore Regional Innovation Index	141,3 (2023)	De Vlaamse Innovation performance is sinds 2016 met 13,3% toegenomen. Vlaanderen stijgt van de 40e (2019) naar de 23e plaats (2023).
sociaaleconomisch: arbeidsmarkt	aantal werknemers (absoluut)	2.481.000 (2023)	2019 (Q3): 2.359.109 2023 (Q3): 2.481.000
	aantal werknemers (vte)	2.047.100 (2023)	2019 (Q3): 1.936.245 2023 (Q3): 2.047.100
	werkzaamheidsgraad	76,8% (2023)	2019: 75,5% 2023: 76,8%
	ILO-werkloosheidsgraad	3,3% (2023)	2021: 3,9% 2023: 3,3%
	aantal ontvangen vacatures	20.636 (december 2023)	december 2019: 18.989 december 2023: 20.636
	aantal openstaande vacatures	61.682 (2023)	december 2019: 46.195 december 2023: 61.682
	spanningsratio	2,42 (2024)	maart 2020: 3,43 maart 2024: 2,42
	werkbaarheidsgraad werknemers	52% (2023)	blijft sinds begin van de metingen in 2007 relatief constant

	aantal langdurige arbeidsongeschikten	250.131 (2021)	2019: 231.304 2021: 250.131
sociaaleconomisch: sociale cohesie	aandeel bevolking in armoede of sociale uitsluiting (EU2030-indicator)	12,2% (2023)	2019: 13,9% 2023: 12,2%
	aantal kandidaat-huurders sociale woning	176.026 (2022)	2018: 153.910 2022: 176.026
	inkomensongelijkheid: gini-index	22 (2023)	2019: 23,3 2023: 22
	kansarmoede-index	12.7% (2022)	2019: 14,1% 2022: 12,7%
	aandeel huishoudens met één computer of tablet	19% (2022)	2021: 15% 2022: 19%
geopolitiek	export	106,2 miljard euro (2023)	2022 (Q4): 122,8 miljard euro 2023 (Q4): 106,2 miljard euro
	import	102,6 miljard euro (2023)	2022 (Q4): 118,9 miljard euro 2023 (Q4): 102,6 miljard euro
	investeringen buitenlandse bedrijven in Vlaanderen	4,92 miljard euro (2023)	2019: 5,20 miljard euro, goed voor 5384 nieuwe jobs 2023: 4,29 miljard euro, goed voor 4.596 nieuwe jobs
	Vlaams marktaandeel in wereldhandel	2,01% (2022)	2002: 2,77% 2022: 2,01%
	steun EU-lidmaatschap	78% (2022)	2005: 68% 2022: 78%
	ontwikkelingshulp (ODA)	71,8 miljoen (2023)	2019: 51,4 miljoen euro 2023: 71,8 miljoen euro
	migratiesaldo	64.589 (2022)	2019: 28.511 2022: 64.589
duurzaam: klimaat en energie	broeikasgasemissies	73,4 megaton CO2-equivalenten (2021)	2019: 77,1 megaton CO2-equivalenten 2021: 73,4 megaton CO2-equivalenten

	energie uit hernieuwbare bronnen	10% (2022)	2019: 7,2% 2022: 10%
	broeikasgasproductiviteit (indexcijfer ten opzichte van 2005)	153 (2020)	2010: 115 2020: 153
	waterproductiviteit (incl. koelwater) (indexcijfer ten opzichte van 2005)	171 (2020)	2010: 116 2020: 171
	ruimteproductiviteit (indexcijfer ten opzichte van 2005)	104 (2020)	2010: 103 2020: 104
	energieproductiviteit (indexcijfer ten opzichte van 2005)	128 (2020)	2010: 108 2020: 128
	materiaalproductiviteit (indexcijfer ten opzichte van 2005)	124 (2018)	2010: 98 2018: 124
	circulariteitsgraad van materiaalgebruik	16,3% (2020)	2014: 15,0% 2020: 16,3%
	energie-intensiteit	64,2% (2022)	2019: 72,2% 2022: 64,2%
	hittegolfgraaddagen in en rond de stad (Antwerpen)	41,6 (2023)	2012: 18,8 2022: 41,6
duurzaam: ruimte en water	ruimtebeslag (verharde oppervlakte)	15,3% (2021)	2019: 15,1% 2021: 15,3%
	grondwater		2000 tot 2022: de freatische grondwaterlagen vertoonden veel vaker een daling dan een stijging
	wateroverlast: aandeel gebouwen onderhevig aan wateroverlast	4,5% (2023)	geen historische data beschikbaar
duurzaam: mobiliteit	filezwaarte (voortschrijdend jaargemiddelde)	869 kilometeruren per werkdag (februari 2024)	oktober 2019: 755 kilometeruren per werkdag februari 2024: 869 kilometeruren per werkdag
	verkeersslachtoffers	27.580 (2023)	2019: 28.829 2023: 27.580

digitaal	DESI-index digitale publieke diensten	83% (2023)	82% (2022) 83% (2023) In vergelijking met Vlaanderen toonden de andere vier van de top 5-landen meer verbetering ten opzichte van het voorgaande jaar. De score van 83% is wel 10% procentpunt boven het gemiddelde van de EU.
	digitale basisvaardigheden	54% (2021)	geen historische data beschikbaar
	digitale overheid (bevolking van 16 tot 74 jaar die in laatste jaar internet gebruikte in contact met overheid)	73% (2023)	2019: 60% 2023: 73% Voor de DESI-subdimensie 'digitaal contact met de overheid' scoort België 75% (2022). Vlaanderen komt daardoor op de 14e plek in de ranking. Er is een duidelijke verbetering ten opzichte van 2021 (67%).
maatschappelijk: bevolking	bevolking	6.774.807 (2023)	2021: 6.653.062 2023: 6.774.807
	aandeel personen van buitenlandse herkomst	26% (2023)	2000: 10% 2023: 26%
	aantal inburgeringscontract	20.754 (2022)	2021: 23.113 2022: 20.754
	brutogeboortecijfer	9,4 (2022)	2019: 9,6 2022: 9,4
	brutosterftcijfer	10 (2022)	2019: 9,4 2022: 10
	levensverwachting	82,6 jaar (2022)	2019: 82,7 jaar 2022: 82,6 jaar
	huishoudtypes alleenwonenden	33% (2023)	2002: 28% 2023: 33%
maatschappelijk: scholing en onderwijs	onderwijsinvestering (in lopende prijzen)	15,7 miljard euro	2021: 13,7 miljard euro 2023: 15,7 miljard euro

	PISA-resultaten		negatieve trend (significante daling) voor alle leerdomeinen (lezen, wiskunde, wetenschappen)
	vroegtijdig schoolverlaten Vlaamse Gewest (jongeren van 18 tot 24 jaar die geen diploma secundair onderwijs hebben behaald en geen enkele vorm van onderwijs of opleiding meer volgen), op basis van EAK-enquête	5,3% (2023)	2020: 6,7% 2023: 5,3%
	scholingsgraad: aandeel hogeschoolden	46,7% (2022)	geen historische data beschikbaar
	levenslang leren (afgelopen 12 maanden)	22,4% (2022)	2019: 23% 2022: 22,4%
maatschappelijk: welzijn & gezondheid	aandeel van de bevolking met een chronische aandoening (statuut van een persoon met een chronische aandoening in de ziekteverzekering)	18% (2022)	2020: 12,2% 2022: 18%
	aantal mensen die ondersteuning krijgen van het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap	103.423 (2022)	2018: 99.782 2022: 103.423
	vitaliteit bij Vlaamse ouders (weergave op een schaal van 0 tot 100)	58,9 (2021)	2016: 62,7 2021: 58,9
	bevolking van 65 jaar en ouder in woonzorgcentrum	5% (2021)	2018: 5,4% 2021: 5%
	aantal kinderopvangplaatsen baby's en peuters	93.128 (2022)	95.027 (2019) 93.128 (2022)
	levenstevredenheid	7,3/10 (2023)	Najaar 2021: 7,2/10 Najaar 2023: 7,3/10
	tevredenheid met de sociale contacten	80,7% (2023)	2020 (okt): 67,9% 2023 (nov): 80,7%
	aantal volwassenen met ernstige gevoelens van eenzaamheid	20,4%	2021 (mrt): 29,8% 2022 (mrt): 20,4%
maatschappelijk: justitie	aantal geregistreerde cybermisdrijven (België)	47.560	2017: 21.605 2021: 47.560
	slachtoffers van seksueel geweld (België)	64% (2021)	geen historische cijfers

	slachtoffers van huishoudelijk geweld (België)	25% (2020)	geen historische cijfers
	aandeel van de lgbti-gemeenschap die in aanraking is geweest met verbaal of psychisch geweld	93,1% (2023)	geen historische cijfers
	aandeel recidivisten (België)	57,6% (2015)	geen historische cijfers
maatschappelijk: vrije tijd en media	ledencijfers jeugdbeweging	283.223 (2022)	2021: 275.065 2022: 283.223
	actieve deelname aan verenigingsleven	56,3%	2020: 53,9% 2022: 56,3%
	aandeel Vlamingen bezorgd om invloed desinformatie op de maatschappij	79%	2021: 74% 2023: 79%
	aandeel Vlamingen beter geïnformeerd dankzij het internet	64%	2021: 66% 2023: 64%